Περιεχομενα

Πρόλογος Φώτη Φωτίου,
Επιτρόπου Προεδρίας της Κυπριακής Κυβερνήσεως για τα Ανθρωπιστικά Δικαιώματα 11
Πρόλογος του συγγραφέα 15
Ευχαριστίες 19
Εισαγωγή Ελπινίκης Νικολουδάκη-Σουρή 23

Τα πεζογραφήματα
Οι Αγνοούμενοι 79
Ο Μπίλλυ Καμπίλη 149
Το μεγάλο ταξίδι 197
Η μεταμόσχευση 219
Σαν παραμύθι 247

Έργα του Γιώργου Κωνσταντίνου
Παναγιά η Ανωγειανή (ζωγραφική) ..... Εξώφυλλο
Αρχάγγελοι (χαρακτικό) ..... «Οι Αγνοούμενοι», σελ. 79
Δραπέτης (χαρακτικό) ..... «Ο Μπίλλυ Καμπίλη», σελ. 149
Αναπολήσεις (χαρακτικό) ..... «Το μεγάλο ταξίδι», σελ. 197
Η ελπίδα δεν σβήνει ποτέ
(χαρακτικό) ..... «Η μεταμόσχευση», σελ. 219
Ο Άγιος Υάκινθος (χαρακτικό) ..... «Σαν παραμύθι», σελ. 247

Προλογος

ΤΟΥ ΕΠΙΤΡΟΠΟΥ ΠΡΟΕΔΡΙΑΣ
ΤΗΣ ΚΥΠΡΙΑΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ
για τα Ανθρωπιστικά Δικαιώματα

ΦΩΤΗ ΦΩΤΙΟΥ

Καταρχάς επιθυμώ να χαιρετίσω εγκάρδια τη νέα αξιόλογη συλλογή διηγημάτων του γνωστού Καθηγητή Γιάννη Πυργιωτάκη, με τίτλο «ΟΙ ΑΓΝΟΟΥΜΕΝΟΙ». Η νέα συλλογή του βραβευμένου συγγραφέα περιλαμβάνει μία νουβέλα και τέσσερα διηγήματα, όλα με τη δική τους αξιόλογη σημασία το καθένα. Ας μου επιτρέψει ωστόσο ο συγγραφέας, στον σύντομο αυτόν πρόλογο, να αναφερθώ στη νουβέλα «Οι Αγνοούμενοι», που δίδει και τον τίτλο της σε ολόκληρη τη συλλογή, δεδομένου ότι το μείζον αυτό πρόβλημα εμπίπτει στις αρμοδιότητές μου, ως Επιτρόπου Προεδρίας της Κυπριακής Δημοκρατίας για τα Ανθρωπιστικά Δικαιώματα.

Και επιθυμώ εξαρχής να τονίσω ότι η σκληρή όσο και ψυχρή πραγματικότητα του δράματος που βίωσε η Κύπρος το καλοκαίρι του 1974 διαχέεται ανάγλυφα μέσα από το έργο του Γιάννη Πυργιωτάκη. Είναι ίσως εκπληκτικό το πώς σε αυτή την περίπτωση η λογοτεχνία κατορθώνει να αποτυπώσει και να μεταφέρει με τόσο αυθεντικό τρόπο –γνήσια και χωρίς

προσποιήσεις ή υπερβολές– όλη την τραγικότητα που συνδέεται με λέξεις και όρους όπως φονικές μάχες, αγνοούμενοι, αιχμαλωσία, βασανισμοί, εκτελέσεις, εξαφανίσεις προσώπων και ζωών. Και μαζί, η προδοσία, η εισβολή, η κατοχή.

Πιστεύω πως αυτό δεν θα μπορούσε να επιτευχθεί χωρίς την πιστή περιγραφή των συναισθημάτων. Οι εφιαλτικές στιγμές του δράματος που έζησε η Κύπρος είχαν τη μεγάλη τους επιρροή στις ζωές των ανθρώπων. Δεν ήταν μόνο η απόγνωση, η λύπη, το πένθος και ο πόνος. Ήταν και τα προσωπικά και οικογενειακά αδιέξοδα. Το πώς θα συνέχιζαν τη διαδρομή τους όλοι εκείνοι που ήταν –και συνεχίζουν πολλοί να είναι– συνδεδεμένοι με πρόσωπα που χάθηκαν από κοντά τους. Πρόσωπα που εξαφανίστηκαν και θεωρούνται αγνοούμενοι. Η μάνα, ο πατέρας, η σύζυγος, το παιδί. Αλλά και οι φίλοι. Με πόσες και ποιες προκλήσεις βρέθηκαν αντιμέτωποι όλοι αυτοί. Ποιες ψυχρές αποφάσεις κλήθηκαν να λάβουν για τη συνέχεια της ζωής τους. Πώς τα κατάφεραν, αν τα κατάφεραν. Και πόσο βαθιές είναι οι πληγές στην ψυχή όσων φεύγουν από τη ζωή χωρίς να κατορθώσουν να πληροφορηθούν για την τύχη των αγαπημένων τους. Το δράμα όλων αυτών των ανθρώπων, των συγγενών υπερβαίνει σίγουρα τα όρια της λογικής αντίληψης των οποιωνδήποτε άλλων.

Συγχαίροντας τον συγγραφέα, θα αποτολμήσω να συμπληρώσω καταληκτικά τα εξής:

Εξακολουθούν 800-τόσοι συμπατριώτες μας, 46 χρόνια από τότε, να είναι ακόμη αγνοούμενοι. Οι συγγενείς τους ζητούν απαντήσεις. Στις αγωνιώδεις εκκλήσεις τους ανταποκρινόμαστε όσο μας είναι δυνατόν. Το θεωρούμε ιερό μας χρέος. Απέναντί μας όμως έχουμε έναν αντίπαλο που αποβλέπει στο οριστικό κλείσιμο του προβλήματος. Επικαλείται δυσκολίες,

ουσιαστικά «λόγω παρέλευσης του χρόνου». Ως και αν έτσι είναι δυνατόν να παραγραφούν τα εγκλήματά του. Αλίμονο!

Σχετικό, στην περίπτωση της Κύπρου, είναι και το τεράστιο θέμα τού πότε παύει να θεωρείται ένα πρόσωπο αγνοούμενο. Με τον εντοπισμό και την ταυτοποίηση ενός ή δύο οστών, όπως στην περιγραφόμενη περίπτωση του Ιωσήφ Σεργίδη και των συμπολεμιστών του στο Ύψωμα Λαπάτσα, λύεται το πρόβλημα; Παύει να υπάρχει; Και οι ευθύνες;

Είναι πάρα πολλοί εκείνοι που αδυνατούν να αντιληφθούν ή να αποδεχθούν τη «λογική» να κλείνουν οι φάκελοι των αγνοουμένων και να θεωρούνται «πλέον» πεσόντες, από τη στιγμή που εντοπίζεται ένα από τα οστά τους πολλές δε φορές, ένα μικρό μόνο κομμάτι από αυτά. Στο Ύψωμα Λαπάτσα δεν βρέθηκαν μαζικοί τάφοι. Ο εχθρός άφησε εκτεθειμένες στον χρόνο τις σορούς των 24 υπερασπιστών του υψώματος να γίνουν βορά των ζώων και των αρπακτικών πτηνών.

Και τι ισχύει ή μπορεί να δικαιολογηθεί –αν είναι δυνατόν– στις περιπτώσεις των πολλών επιβεβαιωμένων ψυχρών εκτελέσεων συμπατριωτών μας; Μαρτυρίες και τεκμήρια υπάρχουν για αρκετούς τόπους μαζικών εκτελέσεων. Στην Αφάνεια της Μεσαορίας έριξαν σε τρία πηγάδια 70 συλληφθέντες Ελληνοκύπριους του χωριού Άσσια, αφού τους πυροβόλησαν στο κεφάλι, εξαναγκάζοντάς τους προηγουμένως να γονατίσουν με τα χέρια τους δεμένα πισθάγκωνα. Αν βρέθηκαν για μερικούς κάποια από τα οστά τους, και επιβεβαιωθεί έτσι η αιτία του θανάτου τους, λύεται το θέμα; Παύει να υπάρχει το πρόβλημα των αγνοουμένων της Άσσιας; Το ίδιο ερώτημα ισχύει και για την περίπτωση πολλών άλλων συλληφθέντων που εκτελέστηκαν εν ψυχρώ από αδίστακτους δολοφόνους, Τούρκους του Αττίλα ή Τουρκοκύπριους εξτρεμιστές.

Τα ερωτήματα, οι απορίες, τα διλήμματα είναι πολλά. Δύσκολο όμως να αποδεχθεί κανείς την παραγραφή εγκλημάτων, προ πάντων όταν τα θύματα είναι συμπατριώτες μας που προσέφεραν τη ζωή τους για την υπεράσπιση της ελευθερίας μας ή έπεσαν θύματα της βαρβαρότητας και αγριότητας που επέδειξε ο εισβολέας.

Εύχομαι κάθε επιτυχία στο ταξίδι των έργων του Γιάννη Πυργιωτάκη.

Λευκωσία, Ιανουάριος 2021

Προλογος
του συγγραφεα

Η Λιλίκα Νάκου γράφει: «*Ο συγγραφέας βάζει σε όλα τον εαυτό του και τις εμπειρίες του*». Δεν ξέρω πραγματικά αν ο συγγραφέας έχει χρέος να πράττει αυτό που υποστηρίζει η καταξιωμένη συγγραφέας Λιλίκα Νάκου· αυτό που ξέρω και για το οποίο είμαι απολύτως βέβαιος είναι ότι προσωπικά δεν θα μπορούσα να λειτουργήσω διαφορετικά. Όπως, λοιπόν, και στην προηγούμενη συλλογή διηγημάτων που έχω εκδώσει, έτσι και στην παρούσα δεν κάνω τίποτε περισσότερο παρά να μεταφέρω στο χαρτί γεγονότα και καταστάσεις που βίωσα στη ζωή μου και που επέδρασαν στην προσωπικότητα και τον χαρακτήρα μου. Εννοείται ότι όλα αυτά πριν αποτυπωθούν στο χαρτί πέρασαν από τον εσωτερικό μου κόσμο και εμποτίστηκαν από τις αρχές και τις αξίες που εμφορείται η συνείδησή μου, τις οποίες φυσικά και επηρέασαν.

Ο τόμος αποτελείται συνολικά από πέντε αυτοτελή κείμενα (μία νουβέλα και τέσσερα διηγήματα), που γράφτηκαν κατά καιρούς, επανεξετάστηκαν σήμερα και εκδίδονται σε

έναν ενιαίο τόμο. Και τα πέντε θίγουν ή υπαινίσσονται απλώς ισάριθμα διφορούμενα θέματα ή πληγές –προσωπικές, οικογενειακές ή εθνικές– που εξακολουθούν να παραμένουν ανοικτές, έτοιμες να αιμορραγήσουν κάθε στιγμή. Εκτείνονται από την υποκρισία και το ψεύδος της πολιτικής εξαπάτησης («Οι Αγνοούμενοι») και τα απίθανα επιτεύγματα της σύγχρονης επιστήμης («Η μεταμόσχευση»), ώς την αγνότητα της ποιμενικής ζωής που δείχνει, και αυτή, να απειλείται σήμερα. Παρά την ανομοιογένεια των θεμάτων τους, τα κείμενα παρουσιάζουν μια εσωτερική ομοιογένεια· σε όλα διαχέεται το ίδιο αξιακό σύστημα και όλα διαπνέονται από τις ίδιες θεμελιώδεις αρχές και τις ίδιες παγκόσμιες αξίες.

Θεωρώ, μάλιστα, ότι αυτό, κατά κάποιον τρόπο, είναι επιβεβλημένο. Όταν στην περιβάλλουσα κοινωνία υπερπλεονάζει η σήψη και η παρακμή, όταν αυτοί που ορίστηκαν να φυλάνε Θερμοπύλες συνεργάζονται με τους Μήδους και γίνονται Εφιάλτες οι ίδιοι, όταν στο παγκόσμιο πεδίο οι πολυεθνικές εταιρείες εξαγοράζουν κυβερνήσεις για να διαθέτουν τα προϊόντα τους πιο εύκολα και σε πιο ευνοϊκές τιμές, όταν στον δημόσιο βίο λείπουν εκατομμύρια από παντού, όταν στην οικογένεια ο αδελφός χειρίζεται τις καταστάσεις με τρόπο που καταφέρνει να σφετερισθεί το μερίδιο του αδελφού και όταν σε προσωπικό επίπεδο ο «φίλος» σε εκμεταλλεύεται με κυνικό τρόπο, τότε πραγματικά αισθάνεσαι μεγάλη αγαλλίαση και άφατη χαρά να προσφεύγεις στους δικούς σου πρωταγωνιστές, να πλάθεις τους δικούς σου ήρωες με αδαμάντινους χαρακτήρες, έτοιμους να γίνουν –και γίνονται– ακατανίκητοι μαχητές του ήθους και της δικαιοσύνης.

Ταυτόχρονα επιτελείς ένα βαθύτατο χρέος διασώζοντας, έστω στα χαρτιά, τους ανθρώπους της τιμής και του χρέους,

τους οπλισμένους με τις πατροπαράδοτες αρχές και τις αξίες πάνω στις οποίες στηρίχθηκε ο πολιτισμός της Ελλάδας και της Ευρώπης. Έτσι, με τον τρόπο σου, δεν επιτρέπεις να απολησμονηθούν οι άνθρωποι του ήθους, διασώζεις την ύπαρξή τους και καθιστάς αισθητή την απουσία τους από την κοινωνία. Και τότε κάνεις το πρώτο μεγάλο βήμα για τη διάσωσή τους. Όταν μάλιστα οι πρωταγωνιστές αυτοί είναι βγαλμένοι μέσα από την ίδια την πραγματικότητα και την καθημερινή ζωή, όταν αυτοί οι πρωταγωνιστές επαναφέρουν στη μνήμη μας ανθρώπους που κάποτε συναντήσαμε και θαυμάσαμε στη ζωή μας και τώρα αισθανόμαστε να μας λείπουν, τότε η παρουσίασή τους αναπληρώνει το κενό, η απώλεια και η νοσταλγία τους επισπεύδει την επαναφορά τους.

Ωστόσο, πρέπει να ομολογήσω ότι τίποτε απ' όλα αυτά δεν ήταν εξαρχής προσχεδιασμένο και τα διηγήματα δεν γράφτηκαν προσανατολισμένα προς έναν συγκεκριμένο σκοπό. Αυτά όλα τα βλέπω εκ των υστέρων, δηλαδή τώρα, ξαναδιαβάζοντάς τα μετά τη συγγραφή τους. Τα διηγήματα γράφτηκαν εντελώς αυθόρμητα και βγήκαν από το υποσυνείδητο του συγγραφέα εντελώς πηγαία, χωρίς καμία προσποίηση, καμία υστεροβουλία και χωρίς να αποβλέπω κάπου· βγήκαν από μέσα μου έτσι απλά, όπως βγαίνει η αναπνοή. Και ακριβώς εδώ εμφωλεύει αυτό που τους προσδίδει την ιδιαίτερη πνοή τους: το αυθόρμητο, το απροσποίητο, το γνήσιο.

Θέλω, επίσης, να διαβεβαιώσω τους αναγνώστες ότι τους σεβάστηκα και τους σέβομαι πολύ, όπως εξάλλου έπραξα σε όλη μου τη ζωή. Γι' αυτό δεν βιάστηκα να δώσω στη δημοσιότητα αυτά εδώ τα ταπεινά μου αφηγήματα. Τα δούλεψα και τα ξαναδούλεψα άπειρες φορές, ώσπου αποκόμισα την αίσθηση ότι οι δυνατότητές μου είχαν φτάσει στα όριά τους, ότι δεν θα

είχα να επιφέρω καμία άλλη βελτίωση. Τότε έκρινα ότι είναι η στιγμή που μπορώ να τα παραδώσω στη δημόσια κρίση. Αν παρ' όλ' αυτά δεν μπόρεσα να ανταποκριθώ στις προσδοκίες σου, αγαπητέ αναγνώστη, σου ζητώ ταπεινά συγγνώμη.

Τελειώνοντας επιθυμώ να αναφέρω ότι ο Βασίλης Βασιλικός προλογίζοντας την πρώτη συλλογή των διηγημάτων μου, τελείωσε το κείμενό του με τη φράση: «*Ο Γιάννης Πυργιωτάκης κάνει ένα πρώτο βήμα στων πεζογράφων την πολιτεία, με πολλά θετικά. Ελπίζομε να συνεχίσει για να μας δώσει ακόμα πλούσιους καρπούς της βαθιάς ανθρωπιάς και της πνευματικότητάς του*». Εύχομαι, αγαπητέ φίλε Βασίλη Βασιλικέ, να μη σε έχω διαψεύσει με τη νέα μου συλλογή, εκμεταλλευόμενος απλώς τον δικό σου παραινετικό λόγο.

Ιεράπετρα, Νοέμβριος 2020

Ευχαριστιες

Όπως έχω γράψει πολλές φορές, στη διαδρομή της ζωής του δεν δρα και δεν λειτουργεί ποτέ κανείς μόνος του. Λειτουργούν και δρουν μαζί του όλοι οι άνθρωποι του παρελθόντος, οι γονείς, οι δάσκαλοι, τα αδέλφια, οι φίλοι του, τα παιδιά του, οι μαθητές του και εκτός απ᾽ όλους αυτούς λειτουργούν ακόμη μαζί του οι άνθρωποι που γνώρισε μόνο μέσα από τις αφηγήσεις των δικών του, συγγενών και φίλων, χωρίς να τους αντα-μώσει ποτέ γιατί είχαν φύγει ήδη από τη ζωή. Εννοείται ότι όλες αυτές οι φωνές του παρελθόντος άσκησαν και σε μένα τη δική τους επιρροή, τη δική τους δύναμη. Όλοι μαζί γράψαμε και τα διηγήματα τούτα. Είναι σαν οι φωνές εκείνες του παρελθόντος να μου υπέδειξαν το περιεχόμενο αυτού του τόμου που γράφτηκε σίγουρα κάτω και από τη δική τους επιρροή και τη δική τους εποπτεία. Σε όλους αυτούς στρέφομαι σήμερα με σεβασμό για να τους πω ένα βαθύ και μεγάλο ευχαριστώ, βγαλμένο κυριολεκτικά μέσα από την ψυχή μου.

Κι αφού, έτσι ανωνύμως, ευχαριστήσω όλους αυτούς τους

ανθρώπους του παρελθόντος, θα ήθελα να στραφώ ξανά στα εγγύς, στα πρόσωπα της οικογένειάς μου, στη σύζυγό μου Χρυσή και στα παιδιά μου Γιώργο και Αθηνά· να τους ευχαριστήσω για την απέραντη κατανόηση που μου έδειχναν πάντοτε, όταν για ώρες πολλές έπρεπε να τους λείψω κλεισμένος στο γραφείο μου. Οφείλω ακόμη ένα μεγάλο ευχαριστώ στα παιδιά μου, τον Γιώργο και στη σύζυγό του Μαρία, στην Αθηνά και στον σύζυγό της Νίκο για τις χαρές που μου προσέφεραν και εξακολουθούν να μου προσφέρουν, αυτοί και τα παιδάκια τους, τα τέσσερα μοναδικά Αγγελούδια, τα εγγονάκια μας.

Στη Λευκωσία, οι αδελφοί Γιώργος και Νίκος Σεργίδης ήταν οι άνθρωποι που με τις αφηγήσεις τους, το βιβλιογραφικό υλικό και τις άλλες πηγές που έθεσαν στη διάθεσή μου όχι μόνο ενέπνευσαν τη συγγραφή της νουβέλας για τους Αγνοούμενους, αλλά υποστήριξαν και τη συγγραφή της με κάθε τρόπο. Τους ευχαριστώ θερμά. Χωρίς όμως την επίσκεψή μου στη χερσόνησο της Καρπασίας, τα έντονα βιώματα και τις εμπειρίες που αποκόμισα τότε, ίσως η νουβέλα αυτή δεν θα είχε γραφτεί ποτέ. Ευχαριστώ θερμά την αγαπημένη μου φοιτήτρια Σέργια, καθηγήτρια τότε στο Καρπάσι, που μου έδωσε την ευκαιρία, μαζί με συναδέλφους της, να συνταξιδέψω και να επισκεφθώ αυτή την ηρωική γωνιά της Κύπρου. Χωρίς τη Σέργια ίσως δεν θα είχα κάνει ποτέ το ταξίδι αυτό. Χρωστώ, λοιπόν, στην αγαπημένη μου Σέργια βαθύτατη ευγνωμοσύνη.

Οι εκλεκτοί συνάδελφοι στο Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ελπινίκη Νικολουδάκη και Νίκος Παπαδογιαννάκης, υπήρξαν πάντοτε οι δύο καλοί φίλοι, που με τις συζητήσεις –τύχη αγαθή– που μου χάρισαν κατά καιρούς, εξέθρεψαν τις λογοτεχνικές μου αναζητήσεις και ενθάρρυναν εν τοις πράγμασι τις

λογοτεχνικές μου απόπειρες. Τους ευχαριστώ όχι μόνο για τις πολύτιμες συμβουλές τους στον τόμο αυτόν, αλλά και για όλη την πολυετή συμπαράσταση και τη φιλία τους, την ειλικρινή και άδολη. Εντελώς ιδιαίτερα ευχαριστώ εκ βαθέων την Ελπινίκη Νικολουδάκη, που όχι μόνο αγκάλιασε το βιβλίο μου με ιδιαίτερο ενδιαφέρον και φρόντισε επιμελώς την έκδοσή του, αλλά με το ίδιο ενδιαφέρον επίσης επιδόθηκε στη μελέτη του και με τη δική της ευρυμάθεια και γνώση προέβη στη συγγραφή της μελέτης που περιλαμβάνεται στην παρούσα έκδοση. Ευχαριστώ επίσης θερμά την εκλεκτή φιλόλογο και ζωγράφο Πόπη Ιωαννίδου, καλή κι αγαπημένη οικογενειακή μας φίλη, που είχε την καλοσύνη να διαβάσει το έργο μου και με πολλή ευγένεια να ενθαρρύνει τις προσπάθειές μου.

Η νέα μας συνεργασία με τον αγαπημένο μου φίλο Γιώργο Κωνσταντίνου, διακεκριμένο ζωγράφο και χαράκτη, είναι αυτονόητο ότι με χαροποιεί ιδιαίτερα. Εξάλλου, δεν είναι λίγο να θέτει από μόνος του, πρόθυμα και με απόλυτη ανιδιοτέλεια, όλο το καλλιτεχνικό του έργο στη διάθεσή μου για τη διακόσμηση του παρόντος τόμου. Τον ευχαριστώ θερμά και εύχομαι να συνεχίσει τη δημιουργική του παραγωγή με πλούσιο αμητό.

Άφησα τελευταίο τον εντιμότατο κ. Φώτη Φωτίου, γιατί εκείνος, ως Επίτροπος στην Προεδρία της Κυπριακής Δημοκρατίας για τα Ανθρωπιστικά Δικαιώματα, είναι το πρόσωπο που εκ μέρους της Κυπριακής Πολιτείας ενσαρκώνει όλο τον πόνο και τους καημούς για τα παιδιά του Κυπριακού λαού που αγνοούνται· και είναι αυτός ο πόνος που θα ήθελα να μείνει περισσότερο στην ανάμνησή σου, αγαπητέ αναγνώστη. Η αυτόβουλη προθυμία του κ. Φωτίου να προλογίσει το βιβλίο μου εκφράζει αυτήν ακριβώς τη διάθεσή του, να αναδείξει τον

πόνο του Κυπριακού λαού που διατυπώνεται στη νουβέλα για τους Αγνοούμενους, γι' αυτό και ο πρόλογός του γίνεται εκθύμως αποδεκτός. Καταδεικνύεται έτσι για μία ακόμη φορά το μέγεθος του ζητήματος που εξακολουθεί να βασανίζει τον Κυπριακό Ελληνισμό, την κυβέρνησή του, τους συγγενείς και τους φίλους των Αγνοουμένων. Τον ευχαριστώ θερμά και εύχομαι οι προσπάθειες της Κυπριακής Δημοκρατίας να αποδειχθούν πιο ισχυρές από τις προσπάθειες της άλλης πλευράς που επιδιώκει απλώς να περιέλθει το θέμα στη λήθη. Το δίκαιο πρέπει επιτέλους να ταχθεί με την πλευρά όπου ανήκει.

Ιεράπετρα, Νοέμβριος 2020

Εισαγωγη

Ελπινίκης Νικολουδάκη-Σουρή
Ομότιμης Καθηγήτριας Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Πανεπιστημίου Κρήτης

Ἐκ τῶν μελλόντων οἱ σοφοὶ τὰ προσερχόμενα
ἀντιλαμβάνονται. Ἡ ακοή
αὐτῶν κάποτε ἐν ὥραις σοβαρῶν σπουδῶν
ταράττεται. Ἡ μυστικὴ βοὴ
τοὺς ἔρχεται τῶν πλησιαζόντων γεγονότων
καὶ τὴν προσέχουν εὐλαβεῖς.

Κ.Π. Καβάφης, «Σοφοὶ δὲ προσιόντων»[1]

1. Κ.Π. Καβάφης, *Ποιήματα*, τόμος Α΄, φιλολογική επιμέλεια Γ.Π. Σαββίδης,Ἴκαρος, Αθήνα 1972, σελ. 17.

ΟΤΑΝ ΤΟ ΤΡΑΥΜΑ ΑΝΑΖΗΤΑ ΤΗ ΔΙΚΑΙΩΣΗ ΚΑΙ ΤΗ ΛΥΤΡΩΣΗ ΣΤΗΝ ΤΕΧΝΗ ΤΗΣ ΑΦΗΓΗΣΗΣ

1. Η ΑΓΡΥΠΝΗ ΠΡΟΝΟΙΑ ΤΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

Η λογοτεχνία γρηγορεί και προφητεύει, προβληματίζει, συγκινεί και επιβεβαιώνει την καθολικότητα και την αιωνιότητά της, όταν ο αναγνώστης ανακαλύπτει αντικατοπτρισμούς του δικού του παρόντος στο έργο της. Φαίνεται, ο λογοτέχνης ανήκει στην οικογένεια των σοφών που αντιλαμβάνονται «εκ των μελλόντων τα προσερχόμενα» και γι᾽ αυτό προετοιμάζει όποιον διαβάζει το κείμενό του να συμπεριλάβει στον ορίζοντα των προσδοκιών τα απροσδόκητα και τις συμπτώσεις· αυτές, δηλαδή, που τον καθιστούν μάρτυρα μιας οδυνηρής συνέχειας[2]. Τα υπό έκδοσιν αφηγήματα του Γιάννη Πυργιωτάκη,

2. Μας έχει προειδοποιήσει και ο Σεφέρης με τη δήλωση που έκανε στις 28 Μαρτίου 1969 εναντίον της Χούντας, όπου διαβάζουμε όσα ο Καβάφης χαρακτηρίζει ως «προσερχόμενα»: «Βλέπω μπροστά μου τον γκρεμό όπου μας οδηγεί η καταπίεση που κάλυψε τον τόπο».

η νουβέλα «Οι Αγνοούμενοι» και τα τέσσερα διηγήματα «Ο Μπίλλυ Καμπίλη», «Το μεγάλο ταξίδι», «Η μεταμόσχευση», «Σαν παραμύθι» ανακινούν αδιέξοδα δράματα, συλλογικά, οικογενειακά, ατομικά και, παρά το συγκεκριμένο χωροχρονικό τους στίγμα, η επικαιρότητά τους είναι προφανής.

Η συγκλονιστική αναζήτηση Κυπρίων αγωνιστών που χάθηκαν στην άδικη και αδικαιολόγητη Εισβολή το 1974, η προσφυγιά, η αποξένωση, τα επικίνδυνα περάσματα των λαθρεμπόρων στον Έβρο και η εύθραυστη ισορροπία των συνόρων, τα γηρατειά και ο θάνατος, οι φυσικές αδυναμίες και η αμφίσημη θεραπεία τους, η εξιδανικευμένη προσμονή ενός αγνοούμενου Κρητικού από την περίοδο της Κατοχής και η αδελφική αγάπη είναι τα θέματα των ιστοριών που έχουν άμεση σχέση με τον αφηγητή και συγγραφέα. Γιατί τα πρόσωπα που πρωταγωνιστούν σ' αυτές είναι υπαρκτά, κατοικούν σε τόπους όπου υπηρέτησε, εργάστηκε ή ζει σήμερα ο συγγραφέας. Η Κύπρος, ο Έβρος, το Ηράκλειο, η Φθιώτιδα, η Θεσσαλονίκη, η κρητική ύπαιθρος ανήκουν στην ανθρωπογεωγραφία των διηγημάτων· επίσης, οι ντόπιοι κάτοικοι γνωρίζουν καλά όσους ή όσες μεταπλάθονται σε ήρωες ή ηρωίδες. Συμβαίνει όμως και κάτι πολύ σημαντικό ακόμη· ότι το κείμενο δεν ανήκει μόνο στους χρόνους των γεγονότων μιας ιστορίας ή στον χρόνο της αφήγησης και της συγγραφής, αλλά πολλές φορές αγγίζει, βασανιστικά θα λέγαμε, και την επικαιρότητα του αναγνώστη. Η Αμμόχωστος στη νουβέλα «Οι Αγνοούμενοι» παρουσιάζεται σε τρεις ιστορικές περιόδους: α) της ειρήνης και της ακμής, β) της εισβολής και των βομβαρδισμών, των λεηλασιών και των βασανισμών, του ξεριζωμού, γ) της ερήμωσης και της εγκατάλειψης που διαρκεί σαράντα έξι χρόνια. Να εί-

ναι, άραγε, σύμπτωση ή κάποια ανώτερη πρόνοια φέρνει έτσι τα πράγματα, ώστε η δημοσίευση της νουβέλας να γίνεται την ώρα που η παραλιακή ζώνη της περίκλειστης πόλης[3] γνωρίζει μια νέα κατάκτηση, μια νέα εισβολή;

Αλλά και ο Έβρος με τα χωριά του στα σύνορά μας με την Τουρκία «ζει» στο διήγημα «Ο Μπίλλυ Καμπίλη» ανάμεσα στην κρίσιμη δεκαετία του ’60, δύσκολη επίσης για το Κυπριακό, και σε σχετικά πρόσφατη περίοδο όπου οι ελληνοτουρκικές σχέσεις ήταν χαλαρές. Και έρχεται το 2020 και ξαναβλέπουμε ή ξανακούμε τις Φέρες, τις Καστανιές, το Σουφλί, τη Νέα Βύσσα, τα περάσματα του Έβρου να γίνονται τόποι απειλών, εχθρότητας, αμφισβήτησης, εκμετάλλευσης των προσφύγων… Ωσάν και αυτό το διήγημα, στην ιστορική του διάσταση, να προειδοποιεί για τα καβαφικά «προσερχόμενα», όσα ζούμε, δηλαδή, αυτές τις μέρες!

Συχνά στην αφήγηση προσωπικών και μάλιστα τραγικών στιγμών ενός ήρωα περιέχονται λεπτομέρειες τις οποίες ο αναγνώστης μπορεί να ταυτίσει με επίκαιρες, σύγχρονές του καταστάσεις. Θα αναφέρουμε ένα παράδειγμα από το διήγημα «Η μεταμόσχευση»· βρισκόμαστε στο σημείο όπου το ένα από τα δύο βασικά πρόσωπα, η Τασούλα, μόλις έχει συνέλθει από χειρουργική επέμβαση. Αντέχει τους πόνους, αλλά στον μονόλογό της εκφράζεται με αυτά τα λόγια για τη μάσκα: «*Λες να*

3. Η απόφαση της Τουρκίας να ανοίξει μέρος της περίκλειστης περιοχής των Βαρωσίων στην Αμμόχωστο και τα έργα που γίνονται στην παραλία για εμπορική εκμετάλλευση (ξενοδοχεία, καζίνο, μαρίνες, αφορολόγητα) σημαίνουν την τελική κατοχή. Και όλα τούτα γίνονται, παρά τα έντονα διαβήματα Ελλάδας - Κύπρου και τις διεθνείς αντιδράσεις. Σχετ. βλ. Νίκος Χασαπόπουλοος, «Οι βλέψεις για την Αμμόχωστο», εφημ. *ΤΟ ΒΗΜΑ*, Κυριακή 11 Οκτωβρίου 2020, Περίοδος Β΄, έτος 4ο, αριθ. Φύλλου 165, σελ. Α21.

μου φόρεσαν κι εμένα καμιά τέτοια ανόητη μάσκα στο πρόσωπο;» Η μάσκα κρύβει το πρόσωπο, την ειλικρινή διάθεση και είναι συνώνυμη της υποκρισίας. Μήπως κι εμείς όμως σήμερα, ζώντας στην καρδιά του δεύτερου κύματος της πανδημίας, δεν ανεχόμαστε τη μάσκα ως αναγκαίο «κακό»;

Μήπως όμως και η απόφαση της Ισμήνης στο «Μεγάλο ταξίδι» να πεθάνει ο πατέρας της στο σπίτι του δεν είναι μια θαρραλέα αντίδραση απέναντι στη λύση του γηροκομείου; Ειδικά τώρα, που η έξαρση της πανδημίας αποκάλυψε εικόνες απομόνωσης η οποία συνθλίβει τα γηρατειά;

2. Η ΑΦΗΓΗΣΗ: «ΜΙΑ ΚΡΥΜΜΕΝΗ ΤΕΧΝΗ ΣΤΑ ΒΑΘΗ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΨΥΧΗΣ»[4]

Μια λογοτεχνική ιστορία, στη γραπτή της μορφή, σπάνια ακολουθεί τη γραμμική εξέλιξη της πλοκής του παραμυθιού και, πολύ περισσότερο, την αυστηρή χρονολογική σειρά των γεγονότων, όπως τα εκθέτει η Γενική Ιστορία. Ο ημερολογιακός χρόνος υφίσταται, βέβαια, αλλά ο αφηγητής κρίνει ποιο επεισόδιο έχει προτεραιότητα στην αφήγηση, γιατί είναι οι άνθρωποι που το ζουν και του δίνουν περιεχόμενο και οντότητα. Στα αφηγήματα του Πυργιωτάκη η χρονική σειρά είναι ανακόλουθη, ένα παρόν αδυσώπητο επισφραγίζουν θάνατοι ή

4. Παράφραση της άποψης του Καντ ότι η αφήγηση είναι εν μέρει χάρισμα. Paul Ricoeur, *Η αφηγηματική λειτουργία,* μτφ. Βαγγέλης Αθανασόπουλος, Καρδαμίτσα, Αθήνα 1990, σελ. 53.

σιωπές που ανακαλούν όμως τα περασμένα· και όσο η αφήγηση εμβαθύνει στα τραγικά βιώματα τόσο ο αφηγητής απομακρύνεται, χάνεται σχεδόν από την πλοκή, και αναδύονται τα πρόσωπα σε μια συναρπαστική Επιφάνεια. Εκεί, ο παιδαγωγός ρίχνει το βλέμμα του συμπονετικά στα πάσχοντα πρόσωπα, η αφήγησή του αγκαλιάζει ανθρώπους με ατέλειωτα βάσανα, ανθρώπους με ιστορίες που μας πείθουν πως δεν υπάρχει μόνο μία αλήθεια στη ζωή. Και μοιάζει η αφήγηση να περιέχει, σαν σε παλίμψηστο, ιστορίες βιωμάτων όπου κυριαρχούν οι ανατροπές, οι απογοητεύσεις, οι αδικίες, η ειρωνεία της τύχης και της άτεγκτης πραγματικότητας.

Είχε διατυπώσει ο Βασίλης Βασιλικός στο εισαγωγικό του σημείωμα της προηγούμενης συλλογής διηγημάτων του συγγραφέα το εξής ερώτημα: «*Όταν ένας καταξιωμένος επιστήμονας, όπως ο Γιάννης Πυργιωτάκης, αποφασίζει να μπει στο χώρο της λογοτεχνίας, η νόμιμη απορία του αναγνώστη είναι ένα γιατί;*»[5]· και απαντά ο συγγραφέας του *Ζ*: «*Ο πεζογράφος Πυργιωτάκης έχει γνήσια φλέβα αφηγητή*».[6] Θα συμπληρώναμε εδώ ότι η αφήγηση για τον δάσκαλο είναι τρόπος ζωής. Η θεωρία και η έρευνα πηγάζουν συχνά από την παρατήρηση συμπεριφορών που εκτυλίσσονται μέσα στην ιστορία ενός ανθρώπου, μιας ομάδας ή μιας κοινότητας. Το διαπιστώσαμε αυτό, όταν ο ερευνητής Πυργιωτάκης αναζητούσε προσεκτικά λεπτομέρειες σε πηγές, στα γράμματα, στα ανέκδοτα, σε κρίσεις ομοτέχνων και στα διηγήματα του Παπαδιαμάντη, για να συνθέσει αυτό το

5. Βασίλης Βασιλικός, «Πρόλογος», στο Γιάννης Πυργιωτάκης, *Στη Γη της Τηλλυρίας*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2000, σελ. 9.
6. Ό.π., σελ. 10.

στοχαστικό, υβριδικό πόνημα ενηλικίωσης[7] για τον «αλλοδαπό» της Αθήνας, τον κυρ Αλέξανδρο· όπου οι αναλύσεις για την προσωπικότητά του και το έργο του βασίζονται μεν σε επιστήμες όπως Παιδαγωγική, Ψυχολογία, Κοινωνιολογία και Κοινωνική Ανθρωπολογία, αλλά ο αναγνώστης αυτές τις αναλύσεις τις κατανοεί, τις εντυπώνεται και τον συγκινούν, χάρη στη διαύγεια, στην απλότητα και στη συγκίνηση που προκαλεί η αφήγηση.

Αλλά αφετηρία της κάθε αφήγησης είναι οι συνταρακτικές εντυπώσεις και οι συγκινήσεις που προξενεί η ζωή στις διάφορες φάσεις της. Κι όταν ανακαλούνται και συρράπτονται τα διάφορα επεισόδια, γίνεται μια διεργασία επιλογών, που τη διέπει η λογική, η ηθική πρόθεση του συγγραφέα να μεταφέρει στον αφηγητή του ένα χρέος· να αναγάγει, δηλαδή, τις ιστορίες που θα πει για τα διάφορα πρόσωπα σε κάποιον ιδεατό χώρο συνάντησης με «τις αλήθειες των άλλων»[8]. Στην περίπτωσή μας, ο άνθρωπος αποτελεί το κέντρο του ενδιαφέροντος και ο συγγραφέας κρατά τον ρόλο του ανιχνευτή-αφηγητή της περιπέτειάς του σε καίριες εποχές και τόπους. Όντας, μάλιστα, βαθύς γνώστης της κοινωνικής και πολιτικής Ιστορίας μας, όπως σημειώσαμε παραπάνω, με προσωπικά βιώματα του ίδιου από τη δεκαετία του εξήντα και εξής, «επιστρέφει» ως ταξιδευτής-περιηγητής[9] εκεί όπου «φωλιάζουν» οδυνηρές μνήμες

---

7. Γιάννης Πυργιωτάκης, *Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης. Ο αλλοδαπός της Αθήνας*. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003. Το χαρακτηρίζουμε ως υβριδικό, γιατί πρόκειται για πραγματεία διατυπωμένη όμως με ένα συμπαθητικό προσωπικό ύφος.
8. Η φράση είναι δάνειο από το βιβλίο του Νίκου Θέμελη *Οι αλήθειες των άλλων*, Κέδρος, Αθήνα 2008.
9. Αλεξάνδρα Ζερβού, «Από τις ανατροπές του Μάη του '68 στις διαπολιτισμικές αναγνώσεις του 2018: Διαφηγηματικότητα και Ανανοηματοδότηση ενός κλασικού εικονοκειμένου της Mira Lobe» στον υπό έκδοσιν συλλογικό τόμο Σοφία Γαβριηλίδου (επιμ.), *Διαπολιτισμός και Παιδική Λογοτεχνία*, έκδ. University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2021.

ξεριζωμών, παρανομιών, διαψευσμένων προσδοκιών, αλλά και αποφάσεων που καταξιώνουν τον θεσμό της οικογένειας! Με αυτή την ιδιότητα παρουσιάζεται ο αφηγητής, κυρίως, στη νουβέλα «Οι Αγνοούμενοι» και στο διήγημα «Ο Μπίλλυ Καμπίλη». Ζώντας στην Κύπρο ή επιστρέφοντας στον Έβρο, αντίστοιχα, ο αφηγητής αντικρίζει και θαυμάζει τους σημερινούς τόπους, τις πόλεις και την ύπαιθρο· εκεί όμως έζησαν άνθρωποι με πλούσιο σε βιώματα παρελθόν, τραγικό στην πρώτη περίπτωση, αμφίσημο και κωμικοτραγικό στη δεύτερη. Έτσι, η περιήγηση έχει ως στόχο την αναζήτηση πληροφοριών για πρόσωπα, εξαφανισμένα μέσα στην Ιστορία, και την απόδοση της δικαιοσύνης σε αυτά, που δεν είναι άλλη από τη μνήμη. «*Κανείς δεν τους θυμάται. Δικαιοσύνη.*», μας υπενθυμίζει και ο Γιώργος Σεφέρης στο ποίημα «Αργοναύτες». Αναγνωρίζουμε, δηλαδή, και εδώ μια μορφή «αρχετυπικής», όπως θα μας έλεγε η Αλεξάνδρα Ζερβού, αφήγησης, όπου λειτουργεί η ηθική της μνήμης.

Διαβάζοντας, λοιπόν, τις ιστορίες του Γιάννη Πυργιωτάκη, κατανοούμε πώς η αφήγηση επιβεβαιώνει σταθερά τις θετικές αξίες που πρεσβεύουν τα πρόσωπα. Στη νουβέλα «Οι Αγνοούμενοι» είναι ιδιαίτερα αισθητή η επιμονή του αφηγητή να παρουσιάσει, επανειλημμένως, τη δυνατή φιλία που συνέδεε το κεντρικό πρόσωπο, τον Φρίξο, με τον Φίφη, τον Κύπρο, τον Γλαύκο: «*Είχαν παρουσιαστεί και οι τρεις μαζί την ίδια μέρα στον στρατό. Εκεί γνωρίστηκαν. Στο ίδιο στρατόπεδο νεοσυλλέκτων στη Λάρνακα. Και γίναν ένα. Αν ξεχώριζε κάτι μεταξύ τους ήταν η ιδιαίτερη αγάπη για τον Φρίξο τους*». Η συμβολή της πλοκής, οφείλουμε να προσθέσουμε, είναι ουσιαστική. Μόνιμο μοτίβο στα κείμενα που μελετούμε είναι η ανατροπή μιας τάξης που διασφάλιζε την αρμονία στη ζωή ενός ατόμου

ή ενός συνόλου. Τα πάντα όμως εξελίσσονται, έρχονται ρήξεις και ανακύπτουν κλιμακούμενα εμπόδια που δοκιμάζουν τον άνθρωπο και τον μεταβάλλουν. Στο διήγημα «Σαν παραμύθι» η είσοδος της μητριάς στην οικογένεια ματαιώνει κάθε ελπίδα «γυρισμού» της μητέρας.

Αφετηρία της πλοκής εδώ είναι η έξοδος των ορφανών από το θλιβερό περιβάλλον και η αποδοχή μιας πραγματικότητας που δεν αλλάζει. Γι' αυτό επιχειρούν να προσαρμοστούν, θέτοντας όμως τους δικούς των όρους συμβίωσης. Εδώ, ο αφηγητής διεισδύει στις κρυφές σκέψεις των παιδιών και τις «ανακοινώνει» στον αναγνώστη με διακριτική συμπάθεια: «*Μα δεν υπάρχει πιο σκληρό πράγμα από την πραγματικότητα. Κι αφού αυτή δεν άλλαζε, έπρεπε να αλλάξουν τα παιδιά. Ήταν αυτό που τους δίδαξε ο θάνατος της μάνας. Αφού κλάψανε και ξανακλάψανε με την ψυχή τους, αφού ρώτησαν και ξαναρώτησαν τους ανθρώπους, τον Θεό και τον καθένα, κι αφού κανείς δεν βρέθηκε να τους απαντήσει γιατί φεύγουν οι μανάδες κι αφήνουν τα παιδιά πίσω τους, κατάλαβαν πως, όταν τα πράγματα δεν αλλάζουν, αλλάζουμε εμείς. Κι αφού δεν μπορούμε να προσαρμόσουμε την πραγματικότητα στις δικές μας επιθυμίες, ακολουθούμε εμείς την πραγματικότητα. Και τα παιδιά έπραξαν πάλι το ίδιο: Μάθανε να ζούνε με το Κατερίνι στο πλευρό του πατέρα τους*».

Η αντίδραση, ως φυσική συνέπεια της μεταβολής, είναι συνήθως ένας αγώνας για να περισωθεί το όραμα, που προσδίδει ηθική ποιότητα στη ζωή του καθενός μας· και εδώ οι ήρωες, ανεξάρτητα από το μορφωτικό τους επίπεδο, αντιλαμβάνονται το όραμα ως τον ευδαιμονικό και ιδανικό κόσμο όπου ευδοκιμούν οι αξίες και ρυθμίζουν τη ζωή των. Ακόμη και ο Μπίλλυ Καμπίλη,

ο ήρωας στο ομώνυμο διήγημα, λαθρέμπορος, τρόφιμος των φυλακών και δραπέτης, ονειρεύεται την έντιμη και πλουσιοπάροχη ζωή, όταν αποκτήσει «νόμιμο διαβατήριο». Δεν αλλάζει όμως η πραγματικότητα. Όσο και να προσπάθησε να αποκτήσει χρήματα από το λαθρεμπόριο για να πληρώσει και να εξασφαλίσει τη νομιμότητά του, δεν το κατόρθωσε. Βγαίνει, λοιπόν, ένα μήνυμα από τη «χαλασμένη» του ζωή: το μεγάλο κέρδος, την «καλή», που λέει ο Μπίλλυ Καμπίλη, μόνο αν ακολουθήσουμε τον ευθύ δρόμο, την *diritta via*, την «πιάνουμε». Όταν ο συγγραφέας τελειώνει το διήγημά του, αυτόν τον αμφίσημο πόθο της νομιμότητας, που εκφράζει το «χλιδάτο» όραμα του ήρωα, ξεχωρίζει ειρωνικά και φιλεύσπλαχνα· με τη φωνή του ίδιου να αντηχεί το ίδιο καθαρή, αφελής αλλά και επίμονη στο τρίτο πρόσωπο που του διαθέτει ο αφηγητής: «*να πιάσει, λέει, την καλή, να πάρει από Σαλονίκη το τρένο για την Πόλη. Πρώτη θέση, να πούμε, να κάτσει στα ακριβά σαλόνια, με τους καφέδες του, τους ναργιλέδες του, με τα εισιτήριά του τα κανονικά, και με το διαβατήριό του το νόμιμο, αυτό που θα έγραφε, λέει, για πρώτη φορά το όνομά του το πραγματικό.* […] *Νόμιμος, νομιμότατος*».

3. Η ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ: ΑΠΟΤΥΠΩΣΕΙΣ ΙΣΤΟΡΙΚΟΤΗΤΑΣ, ΛΥΡΙΚΕΣ ΕΞΑΡΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΡΧΕΓΟΝΟΙ ΔΕΣΜΟΙ ΦΥΣΗΣ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Αν όμως η αφήγηση διασφαλίζει τη συνοχή της πλοκής, υπερβαίνοντας την ημερολογιακή κανονικότητα του χρόνου, η περιγραφή τόπων και τοπίων της φύσης ή χώρων των πόλεων

και των χωριών, σύντομη ή αναλυτική, έχει έντονη συναισθηματική φόρτιση με κλιμακούμενες αντιθέσεις ή με αναζωογονητική δύναμη. Στη νουβέλα «Οι Αγνοούμενοι», η ελευθερία και η σκλαβιά απεικονίζονται σε σκηνές όπου η χαρά και η θλίψη, αντίστοιχα, βρίσκουν ανταπόκριση στη φύση, στην πόλη και στους ανθρώπους. Εντυπωσιάζουν οι προσωποποιήσεις και οι σωματικές μεταφορές που έχουν την προέλευσή τους από την «εμψυχωτική και ζωοποιητική τάση της ελληνικής σκέψης»[10]. «*Η πόλη και οι πολίτες*», παρατηρεί ο Γιώργης Γιατρομανωλάκης[11], «*ευρίσκονται σε οργανική "βιολογική" σχέση καθώς ο τρόπος ζωής του ενός, η υγεία του ή η ασθένειά του έχει άμεση σχέση με τη ζωή και την όλη σωματική κατάσταση του άλλου*».

Η «*μουσκεμένη Λευκωσία*», με αναγωγή στον ηδονικό μύθο της Αφροδίτης, και το βουνό Τρόοδος απολαμβάνουν την ελευθερία: «*Κι είναι όμορφη η Λευκωσία σαν είναι υγρή και μουσκεμένη. Σαν η άγουρη κόρη που μόλις τέλειωσε το λουτρό της και ανοίγει την πόρτα του μπάνιου να εξέλθει· με τους βρεγμένους βοστρύχους της να σταλάζουν τις σταγόνες του νερού, με τα αρώματα και τις μυρωδιές της.* […] *Και καμαρώνει η Λευκωσία το ελεύθερο Τρόοδος που δροσίζεται υψώνοντας τις κορφές του πάνω από τα μαύρα σύννεφα κι αφήνοντας ελεύθερα τα δάση του να απολαμβάνουν την ευλογία της βροχής*». Η Λευκωσία όμως δοκιμάζεται εδώ όχι μόνο σαν ανέμελη κόρη, αλλά και σαν τη γυναίκα που βιώνει την άλλη πραγματι-

10. Γιώργης Γιατρομανωλάκης, *Το της πόλεως σώμα*, Ινστιτούτο του βιβλίου - Μ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1991, σελ. 15.
11. Ό.π., σελ. 16.

κότητα και πικραίνεται για την τύχη των δικών της στα Κατεχόμενα· ο Πενταδάκτυλος ανήκει στο «ψευδοκράτος» των Τούρκων και το «γκρίζο» χρώμα οφείλεται όχι μόνο στη συννεφιά και στη βροχή, αλλά και στο παρατεταμένο «πένθος» για τη σύγχρονη σκλαβιά, που εμπνέει την ντροπή και τη θλίψη: «*Και θλίβεται η Λευκωσία βλέποντας από την άλλη της πλευρά τον Πενταδάκτυλο δακρυσμένο μέσα στο γκρίζο σύννεφο.* [...] *Έχει το δικό του γκρίζο ο Πενταδάκτυλος που τον βαραίνει μονίμως ανεξάρτητα από τον καιρό. Και τον βαραίνει πέντε δεκαετίες τώρα. Και αυτή την ντροπή δεν μπορεί να την ξεπλύνει καμιά νεροποντή, καμιά καταιγίδα*». Ποιος θα μπορούσε να φανταστεί επίσης ότι η φύση, πέρα από την ανθρώπινη διάθεση, αποκτά και ιστορική διάσταση, αντανακλώντας καταστάσεις που προκύπτουν από την ειρήνη και τον πόλεμο!

Η καταστροφή της Αμμοχώστου –πάει πια να συμπληρωθεί η οδυνηρή πεντηκονταετία– είναι επίσης ανοιχτή πληγή και περιγράφεται με μεταφορές που αντλούνται από την ανθρώπινη φυσιογνωμία, τις ψυχικές καταστάσεις σε ώρες απόγνωσης και από τη λειτουργία των αισθήσεων: «*Τα σπίτια, λησμονημένοι όγκοι σιωπής, δεν αντέχουν άλλο στον χρόνο. Οι Τούρκοι κλέψανε τις πόρτες και τα παράθυρα και τα εγκατέλειψαν με στόματα ορθάνοιχτα να κραυγάζουν. Οι ερειπωμένοι όγκοι ξέχασαν πώς είναι η ζωή. Έπαυσαν να ακούν τα κλάματα, τα ξεφωνητά των παιδιών, τις χαρές και τα γέλια τους.*[...] *δεν αντέχουν λοιπόν άλλο τα σπίτια χωρίς ίχνος ζωής*». Για την αντίληψη της άμεσης ανταπόκρισης ανάμεσα στην πόλη και στους πολίτες της ο Γιώργης Γιατρομανωλάκης παρατηρεί: «*Η πόλη και οι πολίτες ευρίσκονται σε οργανική "βιολογική" σχέση καθώς ο τρόπος ζωής του ενός, η υγεία του*

ή η ασθένειά του έχει άμεση σχέση με τη ζωή και την όλη σωματική κατάσταση του άλλου».[12] Η ίδια ποιότητα αντιλήψεων διαπερνά, κατά τη γνώμη μας, την περιγραφή και την αφήγηση του Γιάννη Πυργιωτάκη.

Διαβάζοντας το διήγημα «Ο Μπίλλυ Καμπίλη» προσέχουμε τις ειρωνικές καταστάσεις που κρύβουν οι περιγραφές. Η σύγχρονη Αδριανούπολη, για παράδειγμα, παρά τις «αντιθέσεις σε κάθε βήμα», παρά το υποβαθμισμένο βιοτικό και πολιτισμικό επίπεδο, σε σύγκριση με το «δικό» μας, απεικονίζεται με ευτράπελη ενάργεια. Έτσι δείχνουν οι πληροφορίες για τη ζωή στην ανατολίτικη πόλη, η περιγραφή της αγοράς με τα «δερμάτινα», οι εικόνες της κυκλοφορίας, οι παρατηρήσεις για τους Τούρκους και το «αινιγματικό» βλέμμα στις Τουρκάλες: «*Βλέπεις τους Τούρκους να κάθονται αμέριμνοι στα καφέ, έξω στον ήλιο, και να πίνουν το τσάι τους σ' εκείνο το μικρό ποτηράκι, που το σχήμα του, αλήθεια, το κάνει πολύ κομψό. Το ίδιο και οι Τουρκάλες· κι εκείνες που φορούνε φερετζέ κι οι άλλες με το ακάλυπτο πρόσωπο κι αυτές που κρύβουν τις καμπύλες τους με τα μακριά φορέματα και τα φαρδιά παντελόνια, τα άκομψα, κι οι άλλες που δείχνουν τη λεπτή κοιλίτσα τους κάτω από το τελείωμα της μπλούζας, εκεί στον αφαλό*». Αυτή την προκατάληψη της *διαφοράς*, την άμυνα του εαυτού έναντι του άλλου αποδυναμώνει, τέλος, η απόλαυση των αδριανουπολίτικων γλυκών! Η σκηνή στο ζαχαροπλαστείο κλείνει την αφήγηση μιας εκδρομής, η Αδριανούπολη, με ό,τι ευχάριστο είχε προκύψει εκεί αυτές τις λίγες ώρες, μένει πίσω.

12. Ό.π., σελ. 16.

Τώρα η επιστροφή περιβάλλεται από σιωπή, και την περιγραφή της περιήγησης διαδέχεται η οδυνηρή ανάμνηση του ιστορικού παρελθόντος με τον «ρωμαίικο καημό»: «[…] *σηκώθηκαν πελώριες οι σκιές της Ιστορίας σαν τις σκιές των δέντρων, ξύπνησαν οι μνήμες* […] *"Αυτά εδώ ήταν δικά μας χώματα. Τούτο δω είναι το χωριό των γονιών μου. Τούρκικη ψυχή δεν είχε κατοικήσει ποτέ εδώ. Και τώρα βλέπετε τι γίνεται. Σε μια νύχτα έπρεπε να τα μαζέψουν οι δικοί μας και να φύγουν. Τι να πρωτοπάρεις από το βιος σου μέσα σε μια νύχτα. Πήρανε μόνο τα παιδιά, καμιά κουβέρτα να τα ζεστάνουν και λίγο ψωμί, χρήματα και χρυσαφικά, όσα είχαν. Τ' άλλα μείνανε εδώ, τα περισσότερα"*».

Στο ίδιο διήγημα αυτονομείται σχεδόν η «διονυσιακή» περιγραφή του Δέλτα του Έβρου και προβάλλεται η ανεξάρτητη αναζωογονητική δύναμη της φύσης, με τη χλωρίδα και την πανίδα να αντλούν την ομορφιά τους και τη ζωηράδα τους από τη συνειδητή διάθεση και ελευθερία του νερού: «*Αριστερά ο ποταμός κυλούσε ορμητικά τα νερά του […] τ' αρμυρίκια είχαν ανθίσει, καθώς δεξιά κι αριστερά βλάσταιναν τ' αρμυρόχορτα, ήταν κάτι εντελώς ιδιαίτερο να βλέπεις τη βλάστηση να ξεπροβάλλει και να αναδύεται μέσα από τα νερά. Σμήνος αναρίθμητο οι σπουργίτες και τα χελιδόνια γέμιζαν τον ουρανό. […] σχηματίζονταν μικρές λιμνούλες. Ήταν οι μεγάλες ποσότητες του νερού που αρνήθηκαν να κλειστούν στα δεσμά του αναχώματος και να τα παρασύρει η ροή του ποταμού προς τη θάλασσα. Ατίθασο, βλέπετε, το νερό έκανε την ανταρσία του και με ανεπαίσθητο τρόπο διολίσθησε κάτω από το χώμα, διέφυγε κι ομόρφυνε το τοπίο με τις φυσικές λιμνούλες*» […] που «*εξελίχθηκαν τελικά σε μικρές κοιτίδες ζωής και σε κατα-*

φύγιο των πτηνών». Ποιος δεν θα αναγνώριζε εδώ τη θητεία του συγγραφέα μας στον παπαδιαμάντειο λόγο για τη φύση, αλλά και την αντίληψη του Θαλή για την καταγωγή της ζωής από το νερό! Λες και επιβεβαιώνεται η μυθική φήμη για τον τόπο που θέλει τη Θράκη, γενικότερα, πατρίδα του Ορφέα και μυητικό λυτρωτικό χώρο[13]. «*Το νερό έκανε την ανταρσία του!*» Να εισχωρεί, άραγε, σαν δεύτερη φύση αυτή η αυθαίρετη παντοδυναμία του υγρού στοιχείου σε ανθρώπους όπως ο Μπίλλυ Καμπίλη; Γιατί υπονοείται ο οργανικός δεσμός του αυτόχθονα με το περιβάλλον του, χάρη στο οποίο διευκολύνονται οι διελεύσεις, οι κρυψώνες και οι διασώσεις του. Δεν ομολογείται όμως γιατί ο ίδιος βρίσκεται σε διαρκή ένταση μετακινήσεων, κινδύνων και απειλών. Ο Μπίλλυ Καμπίλη δεν έχει τον χρόνο και τη διάθεση να αισθανθεί τη συγγένεια με τη φύση, γιατί διαρκώς φεύγει.

Αντίθετα, η ενότητα του ανθρώπου με τη φύση, στη συλλογική της εκδοχή, αποθεώνεται στις περιγραφές που απολαμβάνουμε στο διήγημα «Σαν παραμύθι». Εδώ, οι αναφορές στη φύση είναι μεν φειδωλές, αλλά τονίζεται περισσότερο ο δεσμός των ορεσίβιων Κρητικών με το τοπίο που τους περιβάλλει. Αυτοί δεν φεύγουν, ακόμη και τη θάλασσα την πλησιάζουν μόνο για την αίσθηση που τους προκαλεί· μέχρι εκεί. Γιατί συνειδητοποιούν πόσο ευλογημένη είναι η σιγουριά που τους παρέχει ο τόπος τους. Οι ίδιοι αποκτούν, ωριμάζοντας, την αντίληψη του «σπαρτού»[14], δηλαδή του ανθρώπου που

13. Τσέλερ-Νεστλέ, *Ιστορία της Ελληνικής Φιλοσοφίας*, μτφ. Χ. Θεοδωρίδης, 13η έκδοση, εκδ. Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Αθήνα 1942, σελ. 22.
14. «Ο Κάδμος, οργισμένος από το πελώριο φίδι που δεν άφηνε τους συντρόφους του

φυτρώνει, όπως τα σπαρτά από τη γη. «*Και χαίρονταν τις γυμνές βουνοκορφές και τα δασωμένα πλάγια κι ήταν κι αυτοί ένα κομμάτι τους, λες και δεν μπήκανε ποτέ σε γυναίκας κοιλιά, σαν να μην τους γέννησε μάνα, μα φύτρωσαν και οι ίδιοι εκεί στα βουνά και στα πλάγια. Τον χειμώνα πάλι κατηφόριζαν στο περιγιάλι κι άκουγαν του κυμάτου τον παφλασμό και τον αχό του πελάγου και δοξολογούσαν τον Θεό που δεν βρίσκονταν αυτοί θαλασσοπόροι στο πέλαγο, μα απολάμβαναν την ασφάλεια και τη σιγουριά της στεριάς τους. Γιατί, όπως οι περισσότεροι βουνίσιοι, έτσι και τούτοι, είχαν έναν αρχέγονο φόβο και μια λανθάνουσα αποστροφή προς τη θάλασσα*».

Στο διήγημα «Η μεταμόσχευση», η περιγραφή της ανοιξιάτικης φύσης έχει άμεση σχέση με την ψυχική κατάσταση του δοκιμαζόμενου ανθρώπου. Αυτός χαίρεται με τις αισθήσεις του την αναζωογονητική της δύναμη, τη συνδέει ενδόμυχα με την ελπίδα ότι η αδελφή του θα ξαναγεννηθεί με τη χειρουργική επέμβαση και νιώθει την ανάγκη να δοξάσει τον Θεό μέσα σ' αυτό το προσωρινό σύμπαν ευδαιμονίας: «*Τώρα το γράμμα είχε πάει στο ταχυδρομείο, δεν βιαζόταν, ας καθυστερούσε λιγάκι, ας έπαιρνε μιαν ανάσα, να χαλαρώσει από τις αγωνίες των ημερών. Και καθώς ήταν άνοιξη και ο ήλιος αργόσερνε το πύρινο σώμα του στον ουρανό, καθώς ζέσταινε το μέχρι χθες παγωμένο από τον βαρύ χειμώνα τοπίο, καθώς είχαν σκάσει οι φλέβες των δέντρων και των φυτών και πέταγαν τα πρώτα*

να πάρουν νερό από την πηγή, για να κτίσουν τη Θήβα, πήγε ο ίδιος εκεί και σκότωσε το φίδι. Τότε η Αθηνά τον συμβούλευσε να βγάλει το δόντια και να τα πετάξει στην πεδιάδα της Βοιωτίας. Από αυτά φύτρωσαν οι άνθρωποι». Γ. Αναστασίου, «Κάδμος και Καδμίδες» στο Ιωάννης Κακριδής (επιμέλεια), *Ελληνική Μυθολογία,* τόμος 3ος, *Οι ήρωες*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1986, σελ. 71.

τους φυλλαράκια και τους ανθούς, καθώς η άνοιξη είχε αρχίσει να μοσχοβολά με την παρουσία της, ο ευαίσθητος και ρομαντικός Ιορδάνης αισθάνθηκε ξαφνικά πολύ ανθρώπινος. Πέρα μακριά απλωνόταν η απέραντη θάλασσα. Ο Ιορδάνης, ατενίζοντάς την, σήκωσε το χέρι, έκανε τον σταυρό του και σιγοψιθύρισε Δόξα σοι ο Θεός».

4. ΟΙ ΚΟΡΥΦΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΛΟΚΗΣ

Πώς μετατρέπει, αλήθεια, ο συγγραφέας την πραγματικότητα σε πλοκή; Θα εννοήσουμε εδώ την πραγματικότητα με τις δύο της όψεις: την εξωτερική με τις γενικεύσεις που μας επιβάλλει και την ιδιωτική, την προσωπική· όπου «ιστορούνται», συνήθως, τα παθήματα και οι αντιδράσεις μας. «*Ανήκουμε στην Ιστορία*», σημειώνει ο Ricouer, «*πριν αφηγηθούμε ιστορίες ή γράψουμε Ιστορία*»[15]. Δεν μιλούν όμως ούτε γράφουν όλοι για όσα επιβάλλει στον άνθρωπο η εξωτερική πραγματικότητα, η οποία ταυτίζεται με την Ιστορία, όταν ο χρόνος των πράξεων ή των επεισοδίων της αναφέρεται στο παρελθόν. Ούτε είναι εύκολο να βρεθεί κάποιος ανάμεσά μας που να διαθέτει συναισθήματα και στοχαστική κρίση ή τη δομή της «αίσθησης», όπως υποστηρίζει ο Raymond Williams[16]. Εντούτοις αυτός

15. Paul Ricouer, *Η αφηγηματική λειτουργία,* μτφ. Βαγγέλης Αθανασόπουλος, Καρδαμίτσα, Αθήνα 1990, σελ. 74.
16. Βενετία Αποστολίδου, «Λαϊκή μνήμη και δομή της αίσθησης στην Πεζογραφία για τον Εμφύλιο», στα *Πρακτικά του Επιστημονικού Συνεδρίου «Ιστορική πραγματικότητα και Νεοελληνική Πεζογραφία (1945-1995)»*, έκδ. Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Αθήνα 1995, σελ. 120.

υπάρχει και, μάλιστα, γεννιέται και διαμορφώνεται μέσα στις οξύμωρες καταστάσεις της εξωτερικής πραγματικότητας· ο αφηγητής «ξαναβλέπει» όσα έχουν συμβεί, αποκλίνοντας από τις επίσημες ιδεολογίες, ψηλαφεί τις πτυχές της ανθρώπινης εμπειρίας και την ανασυνθέτει σε μύθο ή πλοκή, όπου η ηθική καθίσταται ο «ὀφθαλμός, ὃς τὰ πάνθ᾽ ὁρᾷ».

Στην πεζογραφία του Γιάννη Πυργιωτάκη δηλώνεται η ιστορική και κοινωνική διάσταση της εξωτερικής ή *δημόσιας* πραγματικότητας με ενάργεια και πάντοτε σε σχέση με την επιρροή της στα πρόσωπα. Αυτή η περιρρέουσα πραγματικότητα, με όλες τις συνθήκες που την απαρτίζουν, μεταβάλλεται δηλαδή σε διαμορφωτική δύναμη. Η διήγηση δεν έχει το ψυχρό και αμέτοχο, το αντικειμενικό ύφος του ιστορικού ή του κοινωνιολόγου. Ο επινοημένος αφηγητής στη νουβέλα «Οι Αγνοούμενοι» είναι σαν να προέρχεται από τον απλό κόσμο που ανησυχεί για το πραξικόπημα του Σαμψών, καταγγέλλει τη Χούντα και υφίσταται τα δεινά της εισβολής. Οι ειδυλλιακές περιγραφές φυσικών εικόνων εναλλάσσονται με τις εφιαλτικές σκηνές των βομβαρδισμών που βιώνουν τα πρόσωπα. Η δραματική ανατροπή της καθημερινότητάς των έχει ως επακόλουθο από την αρχή της πλοκής την κυριαρχία της τραγικής ειρωνείας στις ζωές των ανθρώπων. Οι γυναίκες, που «αναζητούν» τους αγνοούμενους άνδρες, η Μάρω από τη Μόρφου που δεν πρόκειται να συνέλθει από την απώλεια του γενέθλιου τόπου και «οίκου», η άλλη Μάρω από το Ριζοκάρπασο, η μάνα του Κύπρου, που τρελάθηκε, είναι περιπτώσεις που δεν αλλάζουν. Μόνο ο Φρίξος, που αντιδρά σαν αγρίμι, όταν αντιμετωπίζει τις νέες συνθήκες της διχοτομημένης Κύπρου, αλλάζει με τη βοήθεια της κοινωνικής λειτουργού.

Στο διήγημα «Ο Μπίλλυ Καμπίλη» ο αφηγητής, επίσημος εκπρόσωπος του Στρατού, γνωρίζεται με τον ομώνυμο ήρωα, προερχόμενο από την παρανομία, όταν το Κυπριακό και η κατάσταση στον Έβρο βρίσκονται σε έξαρση (1964-1965). Διοίκηση και λαθρεμπόριο, κράτος και παρακράτος, έρχονται σ᾽ έναν «κατά συνθήκην» συμβιβασμό χάριν της ενισχυμένης άμυνας στην περιοχή γύρω από το χωριό Νέα Βύσσα. Και μολονότι τα όρια ανάμεσα στις δύο αυτές μορφές της πραγματικότητας είναι αμετακίνητα, ο διάλογος μεταξύ των δύο κεντρικών προσώπων δημιουργεί κλίμα εμπιστοσύνης που ευνοεί μεν την εξομολόγηση του Μπίλλυ Καμπίλη, όχι όμως και τη συμμόρφωσή του με τη νομιμότητα, μέσα σε χώρους όσο διαρκεί η εξέλιξη της ιστορίας.

Στα επόμενα διηγήματα η εξωτερική πραγματικότητα έχει περισσότερο κοινωνικό χαρακτήρα και επιβάλλει αδιάλλακτη προσαρμογή. Στο διήγημα «Το μεγάλο ταξίδι» επηρεάζονται οι οικογενειακές σχέσεις. Η ηρωίδα Ισμήνη αντιδρά με σθένος, όπως σημειώσαμε και παραπάνω, στην απόφαση της οικογένειας που θα οδηγούσε τον ετοιμοθάνατο πατέρα στο νοσοκομείο, όπου η μοναξιά και η αποξένωση επισπεύδουν την έλευση του απαρηγόρητου θανάτου. Στη «Μεταμόσχευση» η εξωτερική πραγματικότητα αποτελείται από ποικίλες δυσμενείς συνθήκες. Ο Ιορδάνης, βασικό πρόσωπο του διηγήματος, μπορεί να βρήκε λύση για το πρόβλημα της κωφαλαλίας της αδελφής του Τασούλας, αλλά η απότομη προσαρμογή της σε φωνές και θορύβους, που δεν είχε ξανακούσει, στοιχειοθετούν γι᾽ αυτήν μια σκληρή πραγματικότητα στην οποία αντιδρά βίαια. Στο διήγημα «Σαν παραμύθι» η πραγματικότητα παρουσιάζεται με ποικίλες όψεις. Η φύση και η

ζωή των ορεσίβιων Κρητικών μέσα σ' αυτήν και η συμμετοχή των χωριανών στην κατασκευή των δρόμων είναι η θετική της όψη, ενώ η κατάσταση της οικογένειας Κατσουλογιώργη με τον θάνατο της μητέρας, την ορφάνια, τον δεύτερο γάμο του πατέρα και την εγκατάσταση της μητριάς στο πατρικό, η Κατοχή και η Αντίσταση, η εξαφάνιση του Γιάννη, αδελφού της ηρωίδας, είναι αρνητικές όψεις. Το τελευταίο πλήγμα, τοποθετημένο στην επικινδυνότητα των Γερμανών κατακτητών, αποτελεί απώλεια την οποία αρνείται να παραδεχθεί η ηρωίδα Αρετή.

Η πλοκή, λοιπόν, έχει και αυτή τη φιλοσοφία της. Εκεί συμπτύσσεται το εύρος της εξωτερικής πραγματικότητας και της ημερολογιακής διάρκειάς της και διευρύνονται ο ορίζοντας δράσης των προσώπων και ο χρόνος της εξέλιξής των. Ο *μύθος*, η υπόθεση, δηλαδή, περιέχει την εξωτερική πραγματικότητα στην πολιτική, ιστορική και κοινωνική διάστασή της, εφόσον καθίσταται το πλαίσιο των αφηγημάτων, μετασχηματίζεται δε σε δύναμη που για άλλους *δρα* ως ευνοϊκό μέσον, αλλά για τον ήρωα ως *εμπόδιο*. Οι δυσμενείς συνθήκες εκπορεύονται από αυτήν την πραγματικότητα και *απειλούν* την καθημερινότητα, την πραγματικότητα των ανθρώπων, όπου ανήκει και η βιογραφία του καθενός μας. Η ποιητική του Γιάννη Πυργιωτάκη κινείται μέσα σ' αυτή τη λογική της αναψηλάφησης της βιογραφίας, που περιέχει λεπτομέρειες της ανθρώπινης εμπειρίας[17]. Το όραμα της καλύτερης ζωής και της δι-

17. Ο παντογνώστης αφηγητής είναι ερευνητής όχι μόνο της ιστορίας του Φρίξου, ως μόνου επιζώντος από τον πόλεμο, αλλά και όσων συνδέθηκαν με τη ζωή του. Η αναζήτηση των βιογραφικών στοιχείων τον φέρνει μπροστά στην τραγική ειρωνεία

καίωσης σ' αυτήν την καθημερινότητα σχεδιάζεται με κόπο[18], *αγνοώντας* όμως τις ύπουλες μεταβολές που μπορεί να επιφέρει η εξωτερική πραγματικότητα. Σχεδόν εξαρχής, λοιπόν, η *ειρωνεία* των καταστάσεων δομεί το σκληρό *πεπρωμένο* που δεν αντιμετωπίζεται όμως μοιρολατρικά. Το πεπρωμένο είναι και αυτό αδιάσειστη πραγματικότητα, που δεν καταπολεμάται. Γι' αυτό είναι καλύτερα να την αποδεχθείς και μέσα σ' αυτήν να μεθοδεύσεις τις αντιστάσεις σου. Αυτή είναι και η πεποίθηση του Γιάννη Πυργιωτάκη που διατρέχει τα κείμενα. Πρώτη διδάξασα η Κύπρια κοινωνική λειτουργός στη νουβέλα «Οι Αγνοούμενοι», η Χρυστάλλα ή Στάλλω, που έχει αναλάβει την υποστήριξη και την προσαρμογή του Φρίξου στην πραγματικότητα της διχοτομημένης Κύπρου: «*Και η Χρυστάλλα, η κοινωνική λειτουργός, σκέφθηκε πως κανείς δεν θα μπορούσε να γίνει πιο ικανός και αξιόπιστος δάσκαλος από την ίδια την πραγματικότητα. Αυτή ήταν η πιο μεγάλη δασκάλα*».[19]

Στα τρία πρώτα κείμενα, όπως σημειώσαμε παραπάνω, οι σχέσεις του συγγραφέα με τα κεντρικά πρόσωπα είναι άμε-

που σημάδεψε, π.χ. τους φίλους αυτού του παράξενου μοναχικού ανθρώπου. Όνειρα για σπουδές, επαγγελματική αποκατάσταση και αιώνια φιλία εξανεμίζονται με την εισβολή· ο Φίφης, έφεδρος ανθυπολοχαγός στην Εισβολή του '74 θυσιάζεται με τη Διμοιρία του στο ύψος του Άγιου Ερμόλαου, ενώ ο Γλαύκος και ο Κύπρος είναι αγνοούμενοι.

18. Ο Μπίλλυ Καμπίλη έχει, όπως είπαμε παραπάνω, το όραμα μιας έντιμης ζωής, της οποίας τα αγαθά προσδοκά να απολαμβάνει ο γιος του Αναστάσης. Η Ισμήνη στο «Μεγάλο ταξίδι» προσγειώνει το όραμά της στα κρατήματα της ζωής: του πατέρα, του γιου και της ίδιας, όταν ο πρώτος έφευγε από τη ζωή. Ο Ιορδάνης στη «Μεταμόσχευση» αγωνίζεται να εξοικονομήσει χρήματα για την εγχείρηση της αδελφής του και η Αρετή περιορίζει όλα της τα όνειρα στην προσμονή του αγνοούμενου αδελφού της.

19. Η ίδια αντίληψη, περίπου, για την πραγματικότητα επικρατεί, όπως σημειώσαμε παραπάνω, στο διήγημα «Σαν παραμύθι». Σχ. βλ. σελ. 242

σες. Από τις σχετικές αφηγηματικές ενότητες μαθαίνουμε τις επαναλαμβανόμενες κινήσεις των, που συνιστούν την καθημερινότητά τους· υπάρχει όμως κάποια ιδιαιτερότητα που τα καθιστά, στη συνέχεια, διερευνήσιμα από τον συγγραφέα. Ο Φρίξος της νουβέλας «Οι Αγνοούμενοι» συνοψίζει στις εξής κινήσεις την καθημερινότητά του: «*Κάθε μέρα, περί τις δύο το μεσημέρι, να τος που καταφθάνει με το ποδήλατο και την παλιά δερμάτινη τσάντα του κρεμασμένη στο τιμόνι, από τη δεξιά πλευρά. Και ποτέ δεν είναι καβάλα στο ποδήλατο*». Ο Μπίλλυ Καμπίλη, στο ομώνυμο διήγημα, τύπος αμφιλεγόμενος στην περιοχή της Νέας Βύσσας, προκαλεί τους ντόπιους και την ελληνική διοίκηση για την εξής παράδοξη κινητικότητά του: «*Εκείνη την περίοδο είχανε αρχίσει οι απελάσεις των Ελλήνων από απέναντι.* […] *Ο μόνος που πέρασε σαν κύριος και δεν ενόχλησε ούτε και ενοχλήθηκε από κανέναν, Έλληνα ή Τούρκο, ήταν ο Μπίλλυ Καμπίλη, αυτός ο αητονύχης λαθρέμπορος.* […] *Υπαξιωματικός του τουρκικού στρατού…*». Η Ισμήνη, στο «Μεγάλο ταξίδι», ανήκει στην καθημερινότητα του συγγραφέα, ο οποίος την παρακολουθεί να ενηλικιώνεται στη γενέθλια πόλη και στις γειτονιές όπου ζει ο ίδιος. Είναι κοινή η περιήγηση του βλέμματος σε ώρες δειλινού στα «έξω» και στα «μέσα» του Ηρακλείου κι ας πρόκειται για ένα παρόν που το αναπολεί η ηρωίδα: «[…] *ζωντανεύει στη μνήμη της εκείνο το ευτυχισμένο ανοιξιάτικο δειλινό, που, κοριτσάκι μικρό, επισκέφθηκε απροσδόκητα τον μπαμπά του στο μαγαζί. Ο ήλιος φώτιζε ακόμη. Είχε μαλακώσει όμως τις πυρωμένες του ακτίνες και οι πρώτες ανταύγειες του δειλινού έβαφαν κιόλας τις κορυφές του Γιούχτα και των λασιθιώτικων βουνών. Ο κόσμος συνέχιζε τις δραστηριότητές του* […]». Στο διήγη-

μα «Μεταμόσχευση» ο συγγραφέας, νεοδιόριστος δάσκαλος στο χωριό Πάππα της Φθιώτιδας, βιώνει τα προβλήματα των αγροτών της δεκαετίας του εξήντα που τους αναγκάζουν να μεταναστεύουν στη Δυτική Γερμανία: «*Τα καπνά ήταν λίγα και τα βαμβάκια πήγαιναν από το κακό στο χειρότερο.* […] *Ούτε και στην εύφορη κοιλάδα του Σπερχειού δεν μπορούσες να εξοικονομήσεις χρήματα!* […] *Ώσπου άνοιξαν οι πόρτες για τη Δυτική Γερμανία.* […] *Έγινε διακρατική συμφωνία ανάμεσα στην Ελλάδα και στη Δυτική Γερμανία κι όλος ο εργατικός πληθυσμός της Ελλάδας ετοιμαζόταν για μετανάστευση*». Ταυτόχρονα, μαθαίνει το οικογενειακό δράμα του Ιορδάνη και τον κοινωνικό του αντίκτυπο που προκαλεί η εκ γενετής κωφαλαλία της Τασούλας.

Αντίθετα, το διήγημα «Σαν παραμύθι» προέρχεται από προφορική αφήγηση και ο χώρος όπου εκτυλίσσονται τα γεγονότα είναι αναγνωρίσιμοι τόποι και χωριά της ορεινής Κρήτης την περίοδο του Μεσοπολέμου, του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου μέχρι και τη δεκαετία του εξήντα· τότε που εκδηλώνεται μια επιπλέον μορφή εγκατάλειψης του γενέθλιου τόπου, η αστυφιλία. Ο Γιάννης του διηγήματος είναι ένας από τους μικροπωλητές και αγωγιάτες, διαμεσολαβητές σημαντικών μηνυμάτων στην Κατοχή και την Αντίσταση, αλλά αγνοείται: «*Οι Γερμανοί οργώνανε τον τόπο συχνά, στήνανε μπλόκα κι αλωνίζανε τα πάντα χωρίς έλεος.* […] *Κι ο Γιάννης, για να μην πεινάσουν τ' αδέρφια του έκανε μεταφορές τώρα τελευταία. Αγωγιάτης και μικροπωλητής.* […] *Και τούτη ήτανε δύσκολη δουλειά. Χώρια που τελευταία οι Γερμανοί το 'χανε μυριστεί* […] *συχνά μεταφέρανε και μηνύματα στις ομάδες Αντίστασης*». Στο προοίμιο του διηγήματος ελλοχεύει,

βέβαια, ο κίνδυνος να έχει σκοτωθεί. Όμως ο κάθε αγνοούμενος εμπνέει στους δικούς του ελπίδα και προσμονή, μέχρι τα όρια της αφέλειας, πολλές φορές. Κι εδώ φωλιάζει το τραγικό παράδοξο, η ειρωνεία μιας «υπό ματαίωσιν» επιστροφής· μιας επιστροφής που η Αρετή, η ηρωίδα του διηγήματος, αναμένει πάνω από είκοσι χρόνια.

Όπως διαπιστώνουμε, η κάθε ιστορία καλύπτει το κενό της *ανθρώπινης εμπειρίας* που οι πολιτικές, επιστημονικές, ιστορικές και κοινωνικές καταστάσεις δημιουργούν και ταυτόχρονα περιθωριοποιούν. Αυτή την αποσιώπηση καταγγέλλει η πλοκή όπου ανατρέπεται η αναμενόμενη εξέλιξη και οι χαρακτήρες βιώνουν τραγικές κορυφώσεις. Κι είναι σαν να ακούμε να βγαίνει μια φωνή απ᾽ όλες αυτές τις ιστορίες που να απαιτεί την καθολική *ενσυναίσθηση*· γιατί η ζωή του καθενός μπορεί να είναι ιδιωτική υπόθεση, αλλά, όταν αυτή γίνεται ιστορία και δημοσιεύεται, έχει κάτι να ανακοινώσει και αναζητά το κοινό της, τους κατάλληλους, τους εκπαιδευμένους αναγνώστες της· αυτούς που θα διαβάσουν ξανά και ξανά το γραπτό κείμενο, θα το συζητήσουν και θα το ερμηνεύσουν. Άλλωστε, τι άλλο μπορεί να είναι η ανάγνωση μιας ιστορίας με πολυεπίπεδη πλοκή από την κλιμακούμενη συμπόρευση του αναγνώστη με τη δράση, τα συναισθήματα και τη σκέψη των προσώπων; Και αυτή τη συμπόρευση τη βλέπουμε να φτάνει μέχρι την κορύφωση της πλοκής, εκεί όπου τα πρόσωπα μένουν ολομόναχα! Τι αποκομίζει όμως ο αναγνώστης, πέρα από τη συγκίνηση, τη γοητεία της γραφής, την εκτενή πληροφόρηση για το περιβάλλον όπου ζουν τα κεντρικά πρόσωπα; Διαβάζοντας τα αφηγήματα αυτά γίνεται έτοιμος να συμμετάσχει σε λύσεις εθνικών προβλημάτων, όπως το Κυπριακό και τα περάσματα των λα-

θρεμπόρων στον Έβρο ή υπαρξιακών αδιεξόδων, όπως η φροντίδα των ηλικιωμένων συγγενών και οι φρούδες ελπίδες της αδελφικής αγάπης; Η απάντηση είναι αρνητική και, αλλοιώνοντας λίγο τη γνώμη του Jauss, θα λέγαμε ότι το λογοτεχνικό έργο δεν λειτουργεί σαν τις συνταγές της μαγειρικής[20]. Ο αναγνώστης ωστόσο αποκομίζει πολλά: τη συγκίνηση της αφήγησης, τη γοητεία της γραφής, την εκτενή πληροφόρηση για το περιβάλλον όπου ζουν τα κεντρικά πρόσωπα, έναν ουσιαστικό προβληματισμό και μια βαθύτερη διάθεση για στοχασμό και αναστοχασμό. Όταν, μάλιστα, όπως στην παρούσα περίπτωση, ο αφηγητής παρουσιάζει αυτή την έντονη συναισθηματική ταύτιση με τους πρωταγωνιστές και τα πρόσωπα των αφηγημάτων, τότε και η βιωματική σχέση που αναπτύσσεται με τον αναγνώστη γίνεται τόσο έντονη, που ο αφηγητής τον συνεπαίρνει μαζί του στην κορύφωση της πλοκής.

4.1. «ΟΙ ΑΓΝΟΟΥΜΕΝΟΙ»: Η ΜΝΗΜΗ ΟΧΥΡΩΝΕΤΑΙ ΣΤΙΣ ΚΟΡΥΦΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΛΟΚΗΣ

«*Δεν ξεχνώ!*» Σαν χρέος προς τις δοκιμασίες των κεντρικών προσώπων ακούγεται αυτή η φράση· και θεριεύει καθώς διαβάζουμε ξανά και ξανά τη νουβέλα «Οι Αγνοούμενοι». Ο Φρίξος Θεοδώρου από τη μια, ο μόνος επιζών από τους τέσσερις αδελφικούς φίλους, επαναλαμβάνει κάθε μέρα το ίδιο τελετουργικό πρόγραμμα· στέλνει γράμματα και τους αναζητά,

20. Antoine Champignon, *Ο Δαίμων της θεωρίας*, μτφ. Απόστολος Λαμπρόπουλος, επιμέλεια-θεώρηση μετάφρασης: Άννα Τζούμα, Μεταίχμιο, Αθήνα 2001, σελ. 244.

ενώ τον περιβάλλει η πανέμορφη, στο ελεύθερό της μέρος, Λευκωσία. Ανέκφραστος, προσηλωμένος στις στερεότυπες κινήσεις του, είναι βέβαιο ότι συνοδεύει τις επιστολές του και με μια νοερή προσευχή… Η ζωή του, αυτές τις ώρες, ολομόναχος πάει κι έρχεται, περιέχει και τις ζωές των συντρόφων του στον στρατό· που δέθηκαν μεταξύ τους σαν με δεσμούς αίματος, εμφυσώντας αυτοπεποίθηση και οντότητα στον αδύναμο φίλο τους! Ο Φίφης από τη Λευκωσία, ο Κύπρος από την Καρπασία και ο Γλαύκος από την Αμμόχωστο, με δυνατά βιογραφικά και οι τρεις, εγγυούνταν, όπως και χιλιάδες άλλοι νέοι, τη θεμελίωση του *κυπριακού θαύματος*· όνειρα που εξανεμίστηκαν ανάμεσα στα πτώματα και στα ερείπια των βομβαρδισμών κατά την εισβολή των Τούρκων στις 20 Ιουλίου 1974, άνθρωποι αγνοούμενοι ανάμεσα στις φονικές μάχες, στην αιχμαλωσία, στα βασανιστήρια και στις εκτελέσεις.

Για να ενταχθεί όμως η ιστορία και των τεσσάρων φίλων σ' αυτήν τη σκληρή εξωτερική πραγματικότητα, ο συγγραφέας ανασυνθέτει το ιστορικό πλαίσιο όπου πιάστηκε, σαν σε δίχτυ, ο κυπριακός λαός. Από αυτό το ιστορικό πλαίσιο «ανασύρονται» και «διασώζονται» οι μικρές ιστορίες με τις κορυφώσεις τους που καταλήγουν σ' αυτόν τον δραματικό επίλογο για τον αναγνώστη: «*Δεν ξεχνώ!*» Ξέραμε, για παράδειγμα, τι προανήγγελλε η αποχώρηση της ελληνικής μεραρχίας από τη Βόρεια Κύπρο τον Δεκέμβριο του 1967. Πώς να ξεχάσουμε όμως τους μαθητές του Γυμνασίου Αμμοχώστου που «ψυχανεμίζονται» τα δραματικά επακόλουθα: «*Τα παιδιά, μόλις είδαν τον καθηγητή τους, έτρεξαν κοντά του με κλάματα. "Κύριε", του λένε, "οι Έλληνες φαντάροι φεύγουν και τώρα ποιος θα μας φυλάει από τους Τούρκους;" Ή άλλα πάλι*

παιδιά: "Κύριε, πηγαίνετε να τους πείτε να μη φύγουν. Δεν πρέπει να φύγουν οι αδελφοί μας. Πρέπει να μείνουν. Τους έχομεν ανάγκη"».

Πώς να ξεχάσουμε την αυτοθυσία του Ιωσήφ Σεργίδη και των είκοσι τριών διμοιριτών του στην τοποθεσία Λαπάτσα Χιλ ανήμερα της Κοιμήσεως της Θεοτόκου; Μοιάζει με ξεχωριστό διήγημα μέσα στις πολλές ιστορίες των αγνοουμένων η δραματική αφήγηση για την άμυνα των παλικαριών, που κοστίζει σοβαρές απώλειες στους αντιπάλους. Περικυκλωμένη η διμοιρία από αλεξιπτωτιστές, καταδρομείς και με τα αεροπλάνα να τους ρίχνουν πυραύλους, αφήνουν την τελευταία τους πνοή λίγο έξω από το χωριό Αγία Μαρίνα. Αποτελεί ίσως η ενότητα αυτή, τη μοναδική κατάθεση των αποφάσεων, της δράσης και των συμβάντων εκείνης της ημέρας. Υπάρχουν μαρτυρίες στο διαδίκτυο οι οποίες αναβιώνουν τα γεγονότα, αποτίνουν φόρο τιμής στους πεσόντες, σχολιάζουν την ασέβεια των Τούρκων προς τα λείψανα που βρέθηκαν το 2005 κατά τη διάνοιξη δρόμων μέσα στα δάση των Κατεχόμενων και τα οποία έμεναν άταφα μέχρι πρόσφατα που έγινε η ταυτοποίηση και παραδόθηκαν στους οικείους, όσα βρέθηκαν και όσα παραδόθηκαν. Πολύ φυσικό είναι να ανακαλούνται οι στιγμές του εγκλωβισμού και των αντιδράσεων εκατέρωθεν, αναμενόμενος είναι και ο συγκλονισμός που προκαλεί ο θάνατος! Λέγεται όμως και μια αλήθεια: «*Τη μάχη που ακολούθησε μόνο ο ποιητής μπορεί να την περιγράψει*»[21]. Ποιητής ή και πεζογράφος! Αυ-

21. Χρ. Ν. Τουφεξής, «Κύπρος 1974: ταυτοποίηση των οστών από τη χαμένη διμοιρία του 1ου λόχου 2ου 286ΜΤΠ» από την ιστοσελίδα http://defenceline.gr/index.php/enoples-dynameis/ethikh-froyra/item/2569-kypros. (Επίσκεψη: 28.11.2020)

τός μπαίνει μέσα στο πεδίο των μαχών, διαβάζει τις σκέψεις των πολεμιστών, συμπληρώνει τα ανείπωτα κενά και φέρνει μπροστά στα μάτια μας τις ύστατες στιγμές: «*Για τον Ιωσήφ Σεργίδη, ζερβά-δεξιά δεν είχε. Ούτε πίσω. Εμπρός και μόνον εμπρός, κι η μοίρα ό,τι θέλει ας πει. Και αφήνει την προγονική κραυγή να διασχίσει για μια ακόμη φορά τον ελεύθερον αέρα "Πυρ!!!" και εμψυχώνει τα ούτως ή άλλως ψυχωμένα και αποφασισμένα παλικάρια του. Και η άνιση μάχη αρχίζει. Οι πυροβολισμοί αντηχούν στα γύρω υψώματα και εμψυχώνουν τα παλικάρια. Τρεις ολόκληρες ώρες κράτησε αυτή η μάχη εκεί, στο ιερό ύψωμα Λαπάτσα Χιλ, που έμελλε να αγιαστεί από το αίμα των είκοσι τεσσάρων, σχεδόν αμούστακων ακόμη παιδιών, των είκοσι τεσσάρων αγνών ηρώων. Κανείς δεν σκέφτεται να παραδοθεί*».

Έτσι, ο Ιωσήφ Σεργίδης τοποθετείται ανάμεσα στα παραδείγματα της συλλογικής μας νοοτροπίας για την αντίληψη του προσώπου μπροστά στον θάνατο· ο ήρωας, ακόμη κι αν ξέρει ότι χάνει, δεν παραδίδεται αμαχητί! Μας το αποδεικνύουν το «Μολών λαβέ» του Λεωνίδα, η «Έξοδος» του Μεσολογγίου, το Μανιάκι, τα Ολοκαυτώματα της Ιστορίας μας, ο Γρηγόρης Αυξεντίου, το Πολυτεχνείο, μας το λένε και το ριζίτικο «Ο θάνατος του Διγενή», οι «Ελεύθεροι Πολιορκημένοι», το *Άσμα ηρωικό και πένθιμο για τον χαμένο ανθυπολοχαγό της Αλβανίας*, η *Ρωμιοσύνη*. Λόγια από το επίγραμμα του Σολωμού δένουν με τα σχόλια του συγγραφέα, σ' ένα σύντομο δοξαστικό: «*Λες και για μια ακόμη φορά, "περπατώντας η δόξα μονάχη" έρχεται μέσα στη σιωπή να στεφανώσει "τα λαμπρά παλικάρια"*».

Κι είναι, αλήθεια, παρηγορητική η σύμπτωση να συμβαί-

νουν οι τραγικές συγκρούσεις στις 15 Αυγούστου, στο «*Πάσχα του Καλοκαιριού*»· γιατί στη συλλογική μας αντίληψη η Παναγία είναι η Μεγάλη Μητέρα, που παρηγορεί τους ζωντανούς για την απώλεια τέτοιων ηρωικών τέκνων. Έτσι κι εδώ γιγαντώνεται η μεταφυσική ελπίδα ότι Αυτή παίρνει τις ψυχές των παλικαριών μαζί της, ενώ στα *Απομνημονεύματά του* ο Τούρκος Διοικητής Τουράμ Ερντέμ παρουσιάζει με προκλητική αδιαφορία και σκληρότητα την κατάσταση των νεκρών σωμάτων: «*Θεώρησα πιο σωστό να ξεκινήσω την περιήγησή μου από το ύψωμα όπου η αντίσταση του εχθρού στην επίθεσή μας ήταν η πιο σθεναρή. Όταν προσεγγίσαμε, είδαμε περίπου 30-35 πτώματα του εχθρού. Κάποιοι ήταν ανάσκελα και κάποιοι μπρούμυτα και είχαν ακόμη τα όπλα στα χέρια τους*». Πενιχρή φαίνεται επίσης η απόδοση τιμής της πολιτείας… η αναμνηστική πλάκα και η οδός στην Έγκωμη που φέρει το όνομα του Ιωσήφ Σεργίδη[22].

«*Η μνήμη όπου και να την αγγίξεις πονεί*», μας λέει ξανά ο Σεφέρης[23]. Πώς να ξεχάσουμε τη Μάρω, πρόσφυγα από τη Μόρφου, ευκατάστατη σήμερα με επιτυχημένη οικογένεια, με καλούς φίλους, αλλά βυθισμένη συχνά στη θλίψη που φέρνει η στιγμή του «ανεκπλήρωτου»; «*Αν ήμασταν τώρα απέναντι,*

22. Βλ. Ομιλία του Δημάρχου Έγκωμης για την ονοματοδοσία της οδού (21.05.2012) (engomi.org, επίσκεψη: 28.11.2020). Πάνω όμως από τα ορατά υπάρχουν τα αόρατα, τα αιώνια, τα δίκαια. Όποιος γνωρίζει το ποίημα «Έγκωμη» του Σεφέρη (Συλλογή: *Ημερολόγιο Καταστρώματος Γ΄*), είναι φυσικό να φαντάζεται την ανάληψη του Ιωσήφ Σεργίδη δίπλα στη στιβαρή «οδηγήτρα», που ξεφεύγει μυριάδες χτυπήματα και κατευθύνεται στον ουρανό: «*Και ξανακοίταζα το σώμα εκείνο ν' ανεβαίνει·/είχανε μαζευτεί πολλοί, μερμήγκια,/και τη χτυπούσαν με κοντάρια και δεν τη λαβώναν,[…] μια ανάληψη*». Γιώργος Σεφέρης, *Ποιήματα*, Ίκαρος 1972, σελ. 268.
23. Γιώργου Σεφέρη, «Μνήμη α΄», *Ποιήματα*, ό.π., σελ. 245.

θα περπατούσαμε στους πορτοκαλεώνες μας. Κι είναι ωραίοι οι πορτοκαλεώνες μας στη Μόρφου».

Το «ανεκπλήρωτο», λοιπόν, «ταλανίζει» και τον Φρίξο· όχι γιατί δεν θα ξαναδεί την περιουσία του, όπου οι αναμνήσεις της παιδικής ηλικίας σε κάθε άνθρωπο βρίσκουν τόπο να φωλιάσουν ανεξίτηλες. Αυτός έχει χάσει τους φίλους του. Από τον πόλεμο σώζεται πολυτραυματίας και στη συνέχεια ζει σε κατάσταση μεταξύ ζωντανού και νεκρού επί μήνες, με απώλεια μνήμης· γι' αυτό «μένει στα αζήτητα», μέχρι την ώρα που συνέρχεται. Χάρη στην οργάνωση της περίθαλψης όλων όσοι επέζησαν, χάρη στην ψυχολογική υποστήριξη που παρέχεται σ' αυτό το ξεχασμένο πλάσμα, χάρη στη μεθοδική καθοδήγηση της Στάλλως, της κοινωνικής λειτουργού, αυτό το «αξιολύπητο» πλάσμα συνέρχεται, ξαναθυμάται τους φίλους που τον φρόντισαν και του έδωσαν οντότητα. Χρέος του να τους αναζητήσει. Έκτοτε γνωρίζουμε μικρές ιστορίες ανθρώπων, που τις φέρνει στην επιφάνεια το οδοιπορικό του Φρίξου προς τη γνώση της διχοτομημένης Κύπρου, το οδοιπορικό μιας εκ νέου ενηλικίωσής του που το συνοδεύει η κλιμακούμενη οδύνη.

«*Ένα παρθένο δάσος σκοτωμένων φίλων το μυαλό μας*»[24], όπου συγκαταλέγεται και η μάνα του· αυτή είναι η νέα πραγματικότητα που βιώνει ο Φρίξος τις πρώτες ημέρες της προσαρμογής. Αντιδρά βίαια, σχεδόν σαν αγρίμι, βλέποντας τα συρματοπλέγματα να τέμνουν τη Λευκωσία, αρνούμενος να δεχθεί ότι το πατρικό σπίτι του Ιωσήφ Σεργίδη το κατοικούν

24. Γ. Σεφέρης, «Τελευταίος Σταθμός», ό.π., σελ. 215.

Τούρκοι και εκστομίζει ένα οργίλο «εγώ» γεμάτο απειλές: «*Εγώ αυτή την πραγματικότητα δεν τη δέχομαι. Θα πηδήσω από δω που είναι πιο χαμηλά, θα κτυπήσω την πόρτα και θα φωνάξω με όλη τη δύναμη της ψυχής μου: Φύγετε από δω! Αυτό είναι το σπίτι του φίλου μου, του αδελφού μου του Φίφη, πώς μπορείτε να το κατοικείτε εσείς; Έξω! Έξω! Έξω και γρήγορα! Και έμπηξε στ' αλήθεια φωνή μεγάλη, όντας έτοιμος να πηδήσει και να επιτεθεί στους άδικους κατακτητές που ήρθαν και κατέλαβαν το σπίτι του φίλου του, του αδελφού του*».

Από αυτήν την κορύφωση του «ψηλωμένου νου», όπως λέει και ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, τον αποκαθηλώνει η Στάλλω, τον εκπαιδεύει στις ανατροπές της Ιστορίας, του μεταγγίζει την ελπίδα και σταδιακά τον μεταβάλλει: «*Στο τέλος απορούσε και η ίδια η Στάλλω αν ο συνομιλητής της ήταν ο νοσηλευόμενος Φρίξος ή ένας έμπειρος και προβληματιζόμενος πολίτης*». Άλλωστε, χιλιάδες δράματα απεικονίζονται στη «Γωνιά των Αγνοουμένων»: «*Εκεί, σ' αυτό το δωμάτιο με τη θολωτή οροφή, στεγάστηκαν όλη η τραγικότητα και ο πόνος της μητέρας […] "Τουρκία, θέλω το παιδί μου", "Τουρκία, πού είναι τα παιδιά μας;"*». Αυτός ο πόνος για τον συνάνθρωπο, για την Κύπρο ολόκληρη, ωριμάζει τον ήρωά μας, του περιορίζει τις αντιδράσεις του «εγώ» και τον εμποτίζει με τη συμπόνια και την αίσθηση ότι ανήκει στο ταλαιπωρημένο και αδικαίωτο «εμείς»: «*Ειδικά εκείνη η μάνα με τα αδυνατισμένα χέρια και τις φλέβες τις διογκωμένες, σαν οι σταλαγματιές που κυλούν στον κορμό καιόμενης λαμπάδας, αυτή η μητέρα με το θλιμμένο πρόσωπο, του θύμισε τη δική του κουρασμένη μάνα, που δεν θα την αντάμωνε ποτέ πια. Έφυγε κι εκείνη πλημμυ-*

ρισμένη από τα σημάδια και τις απεικονίσεις του πόνου και του χρόνου. Κι εκεί ο Φρίξος λύγισε. Ξέσπασε σε γοερό κλάμα. Ψυχούλα μου, ψιθύρισε η ευαίσθητη Στάλλω και τον πήρε αγκαλιά. Πιάστηκε κι εκείνος στην αγκαλιά της Στάλλως κι έκλαψε μέσα από την ψυχή του. Έκλαιγε για τη δική του μάνα, για τις μανάδες και τα παιδιά όλης της Κύπρου, για την Κύπρο ολόκληρη. Έκλαψε πολύ».

Ως χώρους ωρίμανσης του Φρίξου θα θεωρήσουμε τους καταυλισμούς όπου δείχνει τη φωτογραφία με τους φίλους του, σχεδόν λιωμένη πια, ζητώντας από τους πρόσφυγες πληροφορίες για τους φίλους του. Εκεί όχι μόνο συμπονεί τον συνάνθρωπό του, αλλά μπαίνει στη θέση του, νιώθει δυνατός και έτοιμος να στηρίξει τον πάσχοντα συνάνθρωπο: «*από κατανόηση στον ανθρώπινο πόνο […] υπέφερε μαζί με τους συνανθρώπους του, προσπαθούσε να δώσει κουράγιο, να ενθαρρύνει. […] Ίσως ήταν ο μόνος που είχε ακούσει τον πόνο του Κύπριου πρόσφυγα, δηλαδή τον πανανθρώπινο πόνο […] γιατί εδώ στην Κύπρο συνοψιζόταν τότε όλος ο πόνος της ανθρωπότητας*». Εκεί δίνει τη δική του μάχη ο Φρίξος και αποκτά εσωτερική δύναμη, νιώθοντας πόσο ο κόσμος τον έχει ανάγκη. Έτσι, κατά την αδιάκοπη πορεία του μέσα στους καταυλισμούς, μαθαίνει για τον άγριο, μέχρι θανάτου, βασανισμό του πατέρα τού Κύπρου στο Καρπάσι. Κι όταν καταλήγει στην Επιτροπή Αγνοουμένων, η γενναία αντίσταση του φίλου του Ιωσήφ Σεργίδη και των παλικαριών της διμοιρίας του θρηνείται ελάχιστα, προκαλεί θαυμασμό, σχεδόν ενθουσιασμό και σχολιάζεται «δοξαστικά». Έτσι προσλαμβάνει τον ηρωικό θάνατο του Ιωσήφ Σεργίδη. Δεν τον κυριεύουν πια η θλίψη και η απόγνωση, μολονότι τον σύντομο εσωτερικό

του μονόλογο συνοδεύουν οι λυγμοί: «*Με μεγάλο θαυμασμό άκουσε την ηρωική τους απόφαση να μην παραδοθούν, αλλά να αντισταθούν έως θανάτου. Κι ύστερα κούνησε το κεφάλι και είπε απλά: "Να παραδοθούν; Μα ποιος να παραδοθεί, ο Φίφης; Αυτός ήταν γενναίος. Το 'λεγε η καρδιά του". Και ξεσπώντας σε λυγμούς έλεγε και ξανάλεγε: "Μπράβο σου, Φίφη! Είμαι περήφανος για σένα. Είμαι ευτυχής που είμαι φίλος σου. Νιώθω περήφανος που με αποκαλούσες αδελφό σου. Ζήτω ο αδελφός μου! Ζήτω ο ήρωας!"*»

Εδώ λύνεται και το αίνιγμα για το περιεχόμενο των γραμμάτων που στέλνει κάθε μέρα ο Φρίξος στα σπίτια του Κύπρου και του Γλαύκου και ανακοινώνει το γενναίο τέλος του φίλου τους. Τα γράμματα είναι σημάδια επικοινωνίας, φέρνουν φως και γνώση που νικούν το σκοτάδι και την άγνοια. Ο μόνος επιζών τα παραδίδει στο ταχυδρομείο σαν να 'ναι «τίμια δώρα». Σ' αυτά εναποθέτει τις ελπίδες του για τα καλά ή τα άσχημα νέα: «*Σκεπτόμενος τη χαρά που θα έκαναν οι φίλοι του, έκανε την ίδια χαρά κι εκείνος καθώς έγραφε. Κι άρχισε να γράφει γράμματα. Έγραφε τη μια μέρα στον ένα και την επόμενη στον άλλο. Έτσι που να είναι και οι δυο εξίσου πληροφορημένοι με όλα τα νέα, τα ευχάριστα και τα δυσάρεστα*».

Το οδοιπορικό προς το Ριζοκάρπασο και την Αμμόχωστο διαφωτίζει τον αναγνώστη για την κατάσταση στα Κατεχόμενα, για τα ελληνικά σχολεία και την επαγρύπνηση της τουρκικής αστυνομίας, για την ερημιά της περίκλειστης πόλης. Όμως η τραγική κορύφωση συμβαίνει και συγκλονίζει, όταν αλλοπρόσαλλες σκηνές έρχονται να προϋπαντήσουν πρόσωπα που ήδη έχουν «πληγωθεί» ανεπανόρθωτα· όπως, για παράδειγμα, ο Φρίξος και η Στάλλω που, παράλληλα με

τα προσωπικά τους τραύματα, γίνονται και μάρτυρες χειρότερων καταστάσεων, όπως είναι η περίπτωση της μητέρας του Κύπρου. Για τη Μάρω, τη μητέρα του Κύπρου, ο χρόνος και τα λογικά της έχουν σταματήσει στην Εισβολή του 1974· τότε που ο άνδρας της υπέκυψε στα βασανιστήρια των Τούρκων για να τους αποκαλύψει πού έκρυβε τον θησαυρό του. Πόση ειρωνεία ξεχειλίζει, μαζί και φρίκη, από την εικόνα της γυναίκας που κρατά στον κόρφο της τα κλειδιά της υπεραγοράς και του κινηματογράφου, έτοιμη να ανοίξει και πάλι, επαναλαμβάνοντας την πικρή της ιστορία: «*Εγώ είμαι η Μάρω, με λένε Μάρω. Έχω τρία παιδιά. Τον άνδρα μου τον σκότωσαν οι Τούρκοι για να του πάρουν τα χρήματα. Είχε πολλά χρήματα ο άνδρας μου. Γιατί εμείς είχαμε κινηματογράφο, είχαμε υπεραγορά, τη μεγαλύτερη υπεραγορά σε ολόκληρη την Κύπρο. Πιάναμε πολλά λεφτά, σου λέω. Τώρα είναι κλειστά όλα, μα τα κλειδιά τα έχω εγώ*». Εδώ ο Φρίξος, αναγνωρίζοντας τη μητέρα του φίλου του, λυγίζει, μπαίνει στη λογική της και κραυγάζει: «*Κύπρο, αδερφέ μου, Κύπρο, πού είσαι; Αυτή τη στιγμή έχω αγκαλιά τη μητέρα σου, αδερφέ μου, έλα! Σε περιμένει η κυρία Μάρω, η μητέρα σου. Έλα! Θα μας δώσει το κλειδί να ανοίξομε τον κινηματογράφο, έτσι όπως είχε σχεδιάσει ο πατέρας σου, έτσι όπως ονειρευόμασταν μαζί στον στρατό*».

Ανακάλημα θυμίζει επίσης το ταξίδι στην Αμμόχωστο, όπου ο Φρίξος σχεδιάζει να αναζητήσει τον Γλαύκο. Για το χατίρι του η «μαρτυρική» συνοδός του, η Στάλλω, βρίσκει το κουράγιο να τον βοηθήσει. Η γενέθλια πόλη, έρημη και περίκλειστη, διώχνει τα παιδιά της· και δεν είναι μόνο ο φόβος, ο διωγμός, οι επιθέσεις και η αβεβαιότητα που εκμηδενίζουν

τους δεσμούς των ανθρώπων μαζί της, αλλά και οι εφιαλτικές μνήμες από τις εικόνες τόσων θανάτων… Κορυφώνει τη φρίκη η εικόνα του νεαρού που όσα χρόνια κι αν περάσουν δεν πρόκειται να ξεχάσει η Στάλλω: «*βλέποντας από μακριά το ξενοδοχείο όπου δούλευε τότε, κόντεψε να λιποθυμήσει. Να τος και πάλι ο ψηλόλιγνος νέος, όπου να 'ναι θα τον δει να αιωρείται ανάποδα*». Κι είναι σαν να βγαίνει αυτή η ηρωίδα, η γυναίκα σύμβολο της Κύπρου, είναι σαν να βγαίνει από τη νουβέλα και να σμίγει με τις χιλιάδες των προσφύγων που εγκατέλειψαν βίαια και βιαστικά την πόλη τους. Κάποιοι από αυτούς καταθέτουν κατά καιρούς τις μνήμες των στα αφιερώματα των εφημερίδων και της τηλεόρασης. Η κυρία Κλειώ Χατζησάββα, συνδεδεμένη με ποιητές της γενιάς του τριάντα, φίλη του Σεφέρη, του Ελύτη, του Καββαδία, κατέθεσε πρόσφατα στην *Καθημερινή*: «*Η Αμμόχωστος έμεινε να μας κοιτά μ' ένα δάκρυ παγωμένο στο μάγουλο!*»[25]

Βέβαια, η πολύπλευρη αξία της νουβέλας αναδεικνύεται ακόμη περισσότερο, όταν ενταχθεί στην πλούσια πλέον βιβλιογραφία της Κυπριακής Λογοτεχνίας ή πιο συγκεκριμένα στο σώμα της Λογοτεχνίας μας που έχει θέμα της την Εισβολή του '74· όπου οι λογοτέχνες μας κατέθεσαν το έργο τους με την ελπίδα ότι η ύβρις, ιδιαίτερα προκλητική και δηκτική στις μέρες μας, με τα επίβουλα σχέδια της Τουρκίας να μην έχουν τελειωμό, κάποτε θα τιμωρηθεί.

25. Ανδρέας Παράσχος, «Στα Βαρώσια των ποιητών, των δακρύων…», εφημ. *Καθημερινή*, Κυριακή, 1 Νοεμβρίου 2020, σελ. 12.

4.2. «Ο ΜΠΙΛΛΥ ΚΑΜΠΙΛΗ»: ΣΤΗΝ ΚΟΡΥΦΩΣΗ ΤΗΣ ΠΛΟΚΗΣ Η ΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΗΡΩΑ

Το διήγημα συνταιριάζει τις ταξιδιωτικές εντυπώσεις από την περιοχή του Έβρου και την Αδριανούπολη με αυτοβιογραφικές εμπειρίες του συγγραφέα από τα ίδια μέρη, όπου υπηρέτησε ως έφεδρος ανθυπολοχαγός και με την αφήγηση μιας ιστορίας, της οποίας το θέμα είναι ο βίος και η πολιτεία του λαθρέμπορου Μπίλλυ Καμπίλη. Φαίνεται, το καλεί ο τόπος να ξαναθυμηθεί ο συγγραφέας και ακαδημαϊκός δάσκαλος, την ώρα που αφηγείται την ιστορία, αυτόν τον τύπο, λες και το πνεύμα του κυκλοφορεί ανάμεσα στις ομορφιές των βιοτόπων της θρακιώτικης γης. Παράξενη, βέβαια, η γνωριμία και η αμοιβαία εκτίμηση μεταξύ δύο ανθρώπων με διαφορετική κουλτούρα, ασύμπτωτους προσανατολισμούς και προσδοκίες από το μέλλον τους· εκπρόσωπος του στρατού και πνευματικός άνθρωπος ο ένας, τύπος του υποκόσμου ο άλλος. «Ποιος είναι ο λόγος αυτής της γνωριμίας;», ίσως αναρωτηθούμε. Μα, οι ανάγκες της πατρίδας στη δεκαετία του εξήντα. Γιατί, τι και τι δεν έχει εκείνη η χρονιά του 1965, η αφετηρία της γνωριμίας των; Κυπριακό, απελάσεις Ρωμιών από την Πόλη και την Ανατολική Θράκη, Ιουλιανά κ.ά. Και όπως είναι φυσικό, σε τέτοιες καταστάσεις κανείς δεν περισσεύει. Έτσι, το φέρνει η τύχη να προταθεί στον έφεδρο ανθυπολοχαγό να πάρει πληροφορίες από τον Μπίλλυ Καμπίλη για την κατάσταση του τουρκικού στρατού απέναντι. Και γιατί από εκείνον; Γιατί η αστυνομία γνωρίζει τη δράση του «αητονύχη λαθρέμπορου» που περνοδιαβαίνει τα σύνορα ανενόχλητος, σε αντίθεση με κάποιους «αυτοαπελαθέντες» που «*δεν τα κατάφερναν, δυστυχώς. Έπε-*

φταν στην παγίδα από την άλλη πλευρά, πριν προλάβουν να περάσουν από δω. Συνήθως τους πυροβολούσαν οι Τούρκοι στρατιώτες και τους ξάπλωναν στο έδαφος στο πι και φι. Εμπόλεμη κατάσταση βλέπεις. Τα γνωστά».

Πριν ανιχνεύσουμε όμως τους αναβαθμούς που οδηγούν σε κορυφώσεις της πλοκής, ας μας επιτραπούν ορισμένες παρατηρήσεις, σχετικές με τις ομάδες των οποίων εκπρόσωποι αποφαίνονται για τον χαρακτήρα του Μπίλλυ Καμπίλη:

1. Οι φίλοι του συγγραφέα, η Χαρά και ο σύζυγός της γιατρός, προέρχονται από χώρους αναμφισβήτητης νομιμότητας η οποία και υφαίνει μια κουλτούρα σχεδόν ανυποχώρητη σε υπερβάσεις στερεοτύπων[26]. Η επαγγελματική ιδιότητα, μάλιστα, των δύο ανδρών –γιατρός ο ένας, καθηγητής ο άλλος–, η διαφαινόμενη οικονομική άνεση και η κοινωνική τους υπόληψη παρέχουν μια σιγουριά για την οποία οι ίδιοι έχουν μοχθήσει. Έχουν δικαίωμα, λοιπόν, οι τρεις φίλοι να απολαύσουν ξέγνοιαστοι την εκδρομή στην Αδριανούπολη! Μετά την περιήγηση στα αξιοθέατα της πόλης η συντροφιά καταλήγει σε τούρκικο ζαχαροπλαστείο, για να δοκιμάσει τα περίφημα γλυκά του ταψιού:

26. Ο καθηγητής εκτιμά ότι ο Μπίλλυ Καμπίλη «*προτίμησε να παίξει τη ζωή του κορόνα γράμματα, παρά να πάρει τη ζωή άλλων*». Και ερωτά τη συντροφιά: «*Αυτό δεν σας φτάνει;*» Τότε η Χαρά, η σύζυγος του γιατρού, δίνει την εξής αδιάλλακτη απάντηση: «*Όχι, δεν μας φτάνει. Εμένα δεν μου φτάνει, κύριε καθηγητά. Όσοι δηλαδή δεν έχουν σκοτώσει, είναι καλοί;*» Η επικριτική της στάση αλλάζει στη συνέχεια, ίσως λόγω της είδησης για τον θάνατο του Μπίλλυ Καμπίλη, ίσως και επειδή το όνομα με την απροσδιόριστη ταυτότητα προκαλεί την περιέργεια. Γι' αυτό, τόσο ο γιατρός όσο και η ίδια ζητούν από τον καθηγητή, με κάποια καλοπροαίρετη επιμονή, να μάθουν για τον «λαθρέμπορο»· έτσι, γίνονται υποκινητές της αφήγησης αυτής της «πονεμένης» ιστορίας.

«Ο γιατρός δίστασε προς στιγμήν. Φοβήθηκε τα γλυκά. "Αμφιβόλου καθαριότητας!", είπε. "Τα μικρόβια μας απειλούν, κύριε καθηγητά". Ο καθηγητής όμως δεν μπορούσε να παρακάμψει εκείνα τα λαχταριστά μπακλαβαδάκια και τα γαλακτομπούρεκα, τα βουτηγμένα στο πολύ σιρόπι· λιχούδης, βλέπεις. "Αμφιβόλου καθαριότητας και αναμφιβόλου νοστιμιάς, γιατρέ!" συμπλήρωσε ο καθηγητής. "Δεν βλέπεις πόσο λαχταριστά δείχνουν;" Κι έκανε την παραγγελία πλούσια. […] *Ο γιατρός πήρε να δοκιμάσει, ξεχάστηκε όμως κι έφαγε τα περισσότερα. "Ε, γιατρέ", του κάνει ο καθηγητής, "μας απειλούν τα μικρόβια, το ξεχάσατε;" Εκείνος χαμογέλασε, πήρε και την τελευταία πιρουνιά και είπε απλά: "Έχετε δίκιο, κύριε καθηγητά, σταματώ". Έτσι κι αλλιώς δεν μπορούσε να συνεχίσει. Τα πιάτα είχαν αδειάσει».*

2. Ο Κώστας ο ταξιτζής, οι ντόπιοι άνθρωποι του μόχθου και ο Χριστόφορος ο βαρκάρης ξέρουν τον Μπίλλυ Καμπίλη. Ο πρώτος δεν ομολογεί άμεση επικοινωνία μαζί του, τον καταδικάζει όμως από τις φήμες που κυκλοφορούν σε βάρος του. Ο Κώστας δυσκολεύεται να κατανοήσει ανθρώπους που καταχρώνται τη δικαιοσύνη· αυτός έχει τα δικά του τα τραύματα, γιατί μαζί με τα «αγώγια» που πηγαινοφέρνει, κάθε μέρα, στην Αδριανούπολη, έρχονται και οι συνειρμοί και οι πικρές μνήμες ξεριζωμών Ελλήνων και Τούρκων. Οι άνθρωποι του μόχθου στη Νέα Βύσσα τον έχουν απομονώσει: «*Στο χωριό, βέβαια, δεν τον πλησίαζε κανείς. Όλοι τον απέφευγαν. Έκανες παρέα με τον Μπίλλυ Καμπίλη, καθιστούσες κατευθείαν τον εαυτό σου ύποπτο για την αστυνομία. Και ο κόσμος δεν ήθελε φασαρίες*». Ο Χριστόφορος

οδηγεί με τη βάρκα του τον καθηγητή και τους αλλοτινούς μαθητές του στα θαύματα του Δέλτα του Έβρου κι όταν ο καθηγητής θυμάται τον «παλιόφιλό» του, αυτός εκφράζεται με συμπάθεια για τον Μπίλλυ Καμπίλη: «*Χίλιες φορές τον πέρασα απέναντι και άλλες τόσες τον κουβάλησα κατά τη δική μας μεριά. Εδώ στην Καστοριά που λες, στην καλύβα μου είχε μείνει πολλές φορές. Μέχρι και κλειδί μού είχε ζητήσει. Δεν του το 'δωσα, βέβαια, αλλά τον ήξερα καλά. Ο καλύτερός μου πελάτης, σου λέω. Και είχε μπέσα ο Μπίλλυ. Ποτέ δεν μου έκανε παζάρια και τα λεφτά στη βάρκα, που λένε. Έμπαινε, πλήρωνε. Όχι "άσε να δούμε και όποτε κονομήσω και τέτοια". Καθαρά πράματα*».

3. Ο χωροφύλακας Δεσποτάκης, εγγυητής της εθνικής ασφάλειας, γνωρίζει τον Μπίλλυ Καμπίλη και τις βρομοδουλειές του, ωθεί όμως τον ανθυπολοχαγό να του εκμαιεύσει πρόσφατες πληροφορίες.
4. Ο κόσμος του λαθρεμπορίου, των φυλακών, τα αλισβερίσια, οι κάλπικες και οι έμπιστες φιλίες, το παράνομο χρήμα, τα ναρκωτικά, όλα τούτα μαζί με το κυνηγητό, τις συλλήψεις, τις δραπετεύσεις, τις περιπέτειες και τους κινδύνους αποτυπώνουν τις δοκιμασίες των «αετονύχηδων» παρανόμων που επιλέγουν να ζήσουν έτσι ώστε να «*πιάσουν την καλή!*».
5. Από αυτό το πολυπρόσωπο σύμπαν ξεχωρίζουν ο έφεδρος ανθυπολοχαγός και ο Μπίλλυ Καμπίλη· και των δύο οι δραστηριότητες είναι ήδη γνωστές στο περιβάλλον τους. Ο πρώτος, συνεπής στα καθήκοντά του, έχει χαράξει ήδη την επιστημονική του σταδιοδρομία. Η αναφορά, π.χ.,

στην καταγωγή της «*φαναριώτικης οικογένειας Καραθεοδωρή*[27]» από τη Νέα Βύσσα υπαινίσσεται τα ερευνητικά

27. Η οικογένεια Καραθεοδωρή είναι σ' εμάς γνωστή, ιδιαίτερα από δύο της μέλη, τον Αλέξανδρο Καραθεοδωρή και τον Κωνσταντίνο Στεφ. Καραθεοδωρή. Ο Αλέξανδρος Καραθεοδωρής (Κωνσταντινούπολη, 1833-1906) υπήρξε κορυφαίος διπλωμάτης της Πύλης, με ευρύτατη γλωσσομάθεια και βαθιά γνώση της Νομικής την οποία σπούδασε στα Πανεπιστήμια του Λονδίνου και των Παρισίων. Ο Αλέξανδρος Καραθεοδωρής εκπροσώπησε τον Σουλτάνο στο Συνέδριο του Βερολίνου (1878) και συνέβαλε στην αναθεώρηση της Συνθήκης του Αγίου Στεφάνου υπέρ των Ελλήνων. Μετά την επιτυχή ηγεμονία του στη Σάμο (1885-1894), διορίστηκε Γενικός Διοικητής στην Κρήτη (1895-1896) και ήταν ο πρώτος Χριστιανός Πασάς στο νησί, όπου προσπάθησε να εφαρμόσει το φιλελεύθερο πνεύμα των μεταρρυθμίσεων. Η αντίδραση των Μουσουλμάνων της Κρήτης, τα βίαια επεισόδια κατά των Χριστιανών και οι μεταξύ των συγκρούσεις τον ανάγκασαν να ζητήσει την αντικατάστασή του. Ως ανακτορικός σύμβουλος στον Ελληνοτουρκικό Πόλεμο του 1897 υπερασπίστηκε, όσο μπόρεσε, θέσεις αυτοσυγκράτησης υπέρ των Ελλήνων. Ως *νεοφαναριώτης* αξιωματούχος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας προώθησε τις εκσυγχρονιστικές μεταρρυθμίσεις (Tanzimat) με ευνοϊκές διατάξεις υπέρ των χριστιανικών κοινοτήτων που εξομάλυναν τις σχέσεις της με τη Δύση. Πηγές: για την περίοδο της ηγεμονίας του Καραθεοδωρή στην Κρήτη, βλ. Νικόλαος Ε. Παπαδογιαννάκης & Ελπινίκη Νικολουδάκη-Σουρή: Εισαγωγή, έκδοση κειμένου, σχόλια, *«Σεβαστέ μοι θείε, την δεξιάν Σας ως υιός κατασπάζομαι». Οι επιστολές του Αντωνίου Γιάνναρη προς τον Χατζη Μιχάλη* Γιάνναρη, ΙΛΕΡ, Ρέθυμνο 2009, σελίδες: 20, 24, 130, 252. Για τα βιογραφικά στοιχεία: Photodendro.edu.gr, επίσκεψη: 8.12.2020.
Ο Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή (Constantin Carathéodory) (Βερολίνο, 1873 - Μόναχο, 1950) είναι ο διεθνούς κύρους Μαθηματικός που συνδέεται άμεσα και με την Ιστορία της Ανώτατης Νεοελληνικής Εκπαίδευσης. Έζησε στις Βρυξέλλες, όπου ολοκλήρωσε την εγκύκλια μόρφωσή του και στη συνέχεια φοίτησε στη Στρατιωτική Σχολή της πόλης. Εργάστηκε σε αγγλική εταιρεία που είχε αναλάβει την κατασκευή των φραγμάτων του Ασσουάν και του Ασιούτ στην Αίγυπτο. Παρά τις διαφωνίες της οικογένειάς του και διαπρεπών Ελλήνων, όπως ο Δημήτριος Βικέλας, ο Μάρκος Δραγούμης, η Πηνελόπη Δέλτα, ο Κωνσταντίνος παραιτήθηκε από μηχανικός και φοίτησε στη Μαθηματική Σχολή του Μονάχου. Με την ολοκλήρωση της διδακτορικής του διατριβής ανοίγει ο δρόμος για την ακαδημαϊκή σταδιοδρομία, ξεκινώντας από το Πανεπιστήμιο της Τυβίγγης (Tübingen). Έχαιρε διεθνούς εκτιμήσεως και είναι γνωστή η επικοινωνία του και η διακριτική φιλία του με τον Einstein. Αυτό που ενδιαφέρει εμάς τους Έλληνες πιο πολύ είναι η συνεργασία του και η φιλία που είχε ο Καραθεοδωρή με τον Βενιζέλο, αρχής γενομένης από το 1895, τότε που είχε επισκεφθεί τα Χανιά, ως φιλοξενούμενος του θείου του Αλέξανδρου Καραθεοδωρή Πασά. Το 1920 εγκαταλείπει την έδρα του στο Βερολίνο και έρχεται να προσφέρει τις υπηρεσίες του για την ίδρυση του ιωνικού πανεπιστημίου της Σμύρνης. ΦΩΣ ΕΞ ΑΝΑΤΟΛΩΝ είναι το έμβλημα του πανεπιστημίου που θα λειτουργούσε τον Σεπτέμβριο του 1922! Με την ίδρυσή του, ο Καραθεοδωρή επεδίωκε να αξιοποιήσει τα νάματα του πολιτισμού της Ανατολής, ο οποίος επί αιώνες έμεινε αδιάφορος στην Ευρώπη. Και επιπλέον σκόπευε

του ενδιαφέροντα. Ο δεύτερος κυκλοφορεί με πλαστές ταυτότητες, εκκρεμούν γι᾽ αυτόν συλλήψεις και δίκες, και η κοινωνία της Νέας Βύσσας δεν τον συναναστρέφεται. Αυτά τα δύο πρόσωπα δίνουν στο διήγημα φιλοσοφική διάσταση, γιατί στην πλοκή ανατρέπονται οι στερεότυπες αλήθειες, στις οποίες βασίζεται γενικά ο άνθρωπος για να καταδικάσει κάποιον. «*Για το σινάφι του*», λέει ο Κώστας ο ταξιτζής για τον Μπίλλυ Καμπίλη, «*πολύ καλός· και τίναξε το πέτο του για να μην κολλήσει η λέρα πάνω του*». Αλλά και ο έφεδρος ανθυπολοχαγός αντιδρά στην πρόταση του Δεσποτάκη να αποσπάσει πληροφορίες από τον Μπίλλυ Καμπίλη: «*Λαθρέμπορος; Χασίσια; Και τι δουλειά έχω εγώ με δαύτα; Πού πας να με μπλέξεις, ρε πατριώτη;*»

Με αυτές τις θέσεις μπαίνουν στην πλοκή του διηγήματος οι εκπρόσωποι των διαφορετικών ομάδων. Ποιοι περιορίζουν την απολυτότητά τους; Ο γιατρός, η Χαρά, ο συγγραφέας.

να δημιουργήσει ένα πολυεθνικό κράτος δικαίου «υπό ελληνικήν διοίκησιν». Εκεί το πανεπιστήμιο ως φορέας εκπαίδευσης θα είχε να «*αντιπροτείνει παιδεία για αμοιβαία κατανόηση και ειρηνική συνύπαρξη των λαών.*». Πηγή: Γιάννης Πυργιωτάκης, «*Φως εξ ανατολών*: Ο Μαθηματικός Καραθεοδωρής και το Ελληνικό Πανεπιστήμιο της Σμύρνης», περιοδικό *Μαθηματική Επιθεώρηση*, τεύχος 56, Ιούλιος-Δεκέμβριος 2001, σσ. 15-44. Περισσότερα για την τραγική φυγή από τη Σμύρνη, τις υπηρεσίες που προσέφερε αργότερα στο Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, για τη δεινή κατάσταση της ζωής του στο Μόναχο την περίοδο του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και για την αδιαφορία της ελληνικής πολιτείας να του προσφέρει δυνατότητες εγκατάστασης κάτω από το ελληνικό φως, βλ. Γιάννης Πυργιωτάκης, *Εκπαίδευση και Κοινωνία στην Ελλάδα. Οι διαλεκτικές σχέσεις και οι αδιάλλακτες συγκρούσεις*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2001, κεφάλαιο 3ο: «Φως εξ Ανατολών: Ο μαθηματικός Κωνσταντίνος Καραθεοδωρής και το ελληνικό πανεπιστήμιο της Σμύρνης», και κεφάλαιο 4ο: «Κωνσταντίνος Καραθεοδωρής και το ελληνικό πανεπιστήμιο: οι προτάσεις του Κωνσταντίνου Καραθεοδωρή για ελληνικό πανεπιστήμιο, όπως προκύπτουν από το υπόμνημά του προς την ελληνική κυβέρνηση (1930)».

Είναι ο θάνατος του ανθρώπου που ωθεί τους δύο πρώτους να ζητήσουν περισσότερη ενημέρωση γι' αυτόν από τον φίλο τους, τον αφηγητή και καθηγητή. Έτσι, δίνεται η αφορμή να έρθει στο φως μια ιστορία που αποδίδει στην υστεροφημία του Μπίλλυ Καμπίλη το αίτημα της κατανόησης· τίποτα δεν είναι τόσο κακό όσο φαίνεται να είναι το απόσταγμα της εμπειρίας που έχει ο συγγραφέας από τη συντροφιά του με τον λαθρέμπορο! Η αναψηλάφηση της δράσης του, την οποία πια βλέπουμε κι εμείς ως αναγνώστες από κάποια απόσταση, και η γενικότερη διερεύνηση των καταχρήσεων που εντοπίζει ο συγγραφέας σε κάθε επάγγελμα τον οδηγούν στο εξής συμπέρασμα: «*Λαθρέμποροι κυκλοφορούν παντού: γιατροί που τα πιάνουν, ταξιτζήδες που εισπράττουν διπλά και τριπλά, δάσκαλοι που πληρώνονται και παίρνουν περισσότερα απ' ό,τι προσφέρουν...* […] *Και εν πάση περιπτώσει, επειδή τον Μπίλλυ Καμπίλη τον ξέρω, όσο τον ξέρω, μπορώ να σας διαβεβαιώσω ότι δεν ήτανε δα και ο χειρότερος άνθρωπος του κόσμου. Να, ας πούμε, στο νταραβέρι του μπορούσε να 'χει σκοτώσει τουλάχιστο δέκα φορές. Δεν το 'κανε καμία. Δεν σκότωσε ποτέ. Το χέρι του δεν πήγαινε για φόνο, ούτε όταν κινδύνευε η ζωή του. Πολλές φορές προτίμησε να παίξει τη ζωή του κορόνα γράμματα, παρά να πάρει τη ζωή άλλων. Ε, λοιπόν, λίγο το 'χετε αυτό για έναν επαγγελματία λαθρέμπορο; Αυτό δεν είναι κάτι θετικό; Δεν σας φτάνει;*»

Πώς προκύπτει όμως αυτή η ετυμηγορία; Οι συναντήσεις Μπίλλυ Καμπίλη και ανθυπολοχαγού γίνονται σε μια περίοδο που ο πρώτος είναι «κατ' επίφασιν» καθαρός και απομονωμένος. Στον κενό από δράση χρόνο γίνονται οι διάλογοι, από τους οποίους γνωρίζομε τον τρόπο σκέψης του καθενός.

Έτσι, αναπτύσσεται κλίμα αμοιβαίας εμπιστοσύνης και οικειότητας. Οι προσφωνήσεις «Βασιλάκη», «Γιαννάκη», όταν δεν είναι παρόντα άλλα πρόσωπα, τα «ουζάκια» και οι μεζέδες απελευθερώνουν τη σκέψη. Στο οικείο περιβάλλον του καφενείου γίνονται συνήθως βαθιές εκμυστηρεύσεις. Έτσι κι εδώ, ο συνειδητοποιημένος δάσκαλος, σαν τον Σωκράτη, εκμαιεύει τις βαθύτερες αντιλήψεις ενός ανθρώπου του υποκόσμου για το «νταραβέρι» του, το λαθρεμπόριο και το χασίς, που είναι ένα πάθος, ένα παιχνίδι ανάμεσα στη ζωή και στον θάνατο, για τη φυλακή που αντικαθιστά το σπίτι, για την ηθική που δικαιολογεί τη διακίνηση των ναρκωτικών ως εξής: «*Και δεν είναι αμαρτία, ρε Γιαννάκη» […] «να ᾽χουνε οι άλλοι από κει τόσο πράμα και τα μαστούρια μας από δω να το στερούνται; Και δεν τους ζητάμε και πολλά. Λογικά πράματα που λες, Γιαννάκη. Να έχουν τη δόση τους ετούτοι, να κονομήσουμε κι εμείς, να πουλήσει κι ο φτωχός ο Τούρκος από απέναντι. Τζάμπα καλλιεργεί ο άνθρωπος; Άνθρωπος είναι κι αυτός. Πού το κακό, δηλαδή; Κλέβουμε; Λογικά πουλάμε, να πούμε*».

Από τέτοιες δουλειές ονειρεύεται να «πιάσει την καλή», να αποκτήσει κανονική ταυτότητα και να ζήσει ήρεμα με τη γυναίκα του και τον Αναστάση του που θαρρεί πως είναι η Ανάστασή του! Ουτοπικές φιλοδοξίες… Ο συγγραφέας όμως βλέπει την εξαθλίωση της οικογένειάς του, παρόλο που περνούν από τα χέρια του τόσα χρήματα, και προσπαθεί στις συζητήσεις τους να μετριάσει την αυτοπεποίθηση που του δημιουργεί η ιδεολογία του. Άλλωστε ο τρόπος της ζωής του είναι σαν να υπαγορεύεται από αυτήν.

Μέχρις αυτό το σημείο η ιστορία περιέχει τα «αυτοβιογραφικά βιώματα». Στο υπόλοιπο μέρος της όμως ο βαρκάρης

δίνει τις πληροφορίες για τον Μπίλλυ Καμπίλη, και ο συγγραφέας τις μεταπλάθει σε πλοκή· όπου την τελευταία αναλαμπή της ελληνοτουρκικής φιλίας διαδέχεται η πτώση του ήρωα, δομημένη από διαδοχικές ανατροπές. Ο συγγραφέας και αφηγητής συμπάσχει με τον ολομόναχο, τον κυνηγημένο, κι είναι σαν να βρίσκεται ο ίδιος δίπλα στις γραμμές του τρένου, αυτού του μέσου συγκοινωνίας που ο Μπίλλυ Καμπίλη το ονειρευόταν πάντα σαν ένα χώρο της κοινωνικής του καταξίωσης, σαν ένα όχημα που τον μεταφέρει στην έντιμη ζωή: «*Ώς τα σύνορα κοντά τον φέρανε δυο φίλοι.* […] *Κρυφτήκανε με τα φιλαράκια σ' ένα ρυάκι, ανάψανε τσιγάρα, καπνίσανε, είπανε διάφορα, και με το σούρουπο έκοψε δρόμο. "Έχει ο Θεός", προσευχήθηκε εκείνος, κι έκανε τρεις φορές τον σταυρό του. "Αλάχ καρίμ! Ο Θεός μαζί σου!" του ευχήθηκαν και οι άλλοι στη γλώσσα και τη θρησκεία τους και φύγανε, ο καθένας τον δικό του δρόμο. Μα ξαφνικά ενώ είχε περάσει τα μισά και πλέον της διαδρομής πέφτει πάνω σε τούρκικη περίπολο. Κανείς δεν την περίμενε από κει. Αλτ! του φωνάζουν.* […] *Άλλη λύση δεν υπάρχει. Μόνο το τρένο.* […] *Τρέχει αυτός, τρέχουν οι άλλοι.* […] *Τώρα καταλαβαίνει τα χρόνια που πέρασαν.* […] *Ρίχνει βουτιά στις γραμμές του τρένου να περάσει απέναντι. Το τρένο ή θα κόψει τον δρόμο των φαντάρων που τον κυνηγούν ή θα κόψει τον ίδιο και θα τον κάνει λιώμα. Ο αέρας του τρένου τον παρασύρει. Το τρένο σφυρίζει δίπλα του, ο δαιμονικός θόρυβος τον ζαλίζει. Πρόλαβε; Πέρασε; Ζει; Δεν το πιστεύει... ζει... γλίτωσε…*»

Αυτή είναι και μια νίκη επιβίωσης στην οποία θα μπορούσε να αρκεσθεί, χωρίς να προβάλει αντίσταση, και να παραδοθεί στους Έλληνες φαντάρους που τον κυκλώνουν λίγο πιο

κάτω. Τι σκέφτεται όμως και τους απειλεί με τη χειροβομβίδα; Πόσο θα μπορούσε να διαρκέσει μια ελευθερία που θα την εξασφάλιζε σκοτώνοντας; Σαφώς, ελάχιστα! Και πού θα κατέληγε, αλήθεια, αυτή η παράκρουση της παντοδυναμίας του που μοιάζει με το «ψήλωμα» του νου; Στη διπλή και τρίδιπλη αμαρτία, να σκοτώσει αθώους νεαρούς! Γιατί μπροστά του βρίσκονται «*Τρία τέσσερα ελληνόπουλα. Παιδιά βλαστάρια! Δεν ξοδεύεις ζωές για τέτοια*![28]». Είναι και η σκέψη του πατέρα για τον γιο του τον φαντάρο, κι όλα τούτα γίνονται δύναμη που τον ωθεί στη μετάνοια, στην αδράνεια και την προσωρινή σωτηρία που του εξασφαλίζει η σύλληψή του ως «δραπέτη»! Αλλιώς η απειλή του θα ήταν παρωδία αντρειάς, παρωδία και της συλλογικής αντίληψης που θέλει τον ηττημένο ήρωα, να μην καταθέτει τα όπλα, αλλά, πριν σκοτωθεί, να επιφέρει στους αντιπάλους του, όσο το δυνατόν, περισσότερες απώλειες.

Ο συναισθηματικός λόγος, η εναλλαγή ανάμεσα στο τρίτο πρόσωπο του αφηγητή, που ακούει τον εσωτερικό μονόλογο του δρώντος προσώπου και τον εισάγει στο κείμενο σαν δικό του, κι έπειτα η φωνή αυτούσια του τραγικού ήρωα, απειλητική και προειδοποιητική ταυτόχρονα, αναπαριστούν δραματικά την πάλη ανάμεσα στο άτομο, στο αγρίμι που θέλει να διαφύγει και στον άνθρωπο, στον πατριώτη και πατέρα που απεύχεται το κακό: «*Η περίπολος ήταν μπροστά του. Ελλη-*

28. Την ίδια φράση χρησιμοποιεί ο Μπίλλυ Καμπίλη, όταν αφηγείται στον συγγραφέα το φονικό που έκανε στην Τουρκία, κατά την πώληση της νάιλον πραμάτειας ο συνεργάτης του: «*Μάλωσα τον συνεταίρο μου. Πλακωθήκαμε κι αναμεταξύ μας. Δεν τον ξαναπήρα σε δουλειά. Δεν ξοδεύεις ζωές για τέτοια. Αν το κάναμε όλοι έτσι, τώρα θα είχαμε τελειώσει οι μισοί από το σινάφι*».

νική περίπολος. […] Τώρα τι να κάνει; Να πάει πίσω; Δεν γίνεται. Βρισκόταν σχεδόν κυκλωμένος. Πάνω στην απελπισία του, κάνει μια απ' τη ζώνη, βγάζει τη χειροβομβίδα. […] *Θυμάται· ο Αναστάσης, ο γιος του, είναι φαντάρος. Μπορεί να είναι ένας απ' αυτούς που, με το χέρι στη σκανδάλη… τον κυκλώνουν σιγά σιγά… "Κρατάω χειροβομβίδα, μην κουνηθείτε. Δεν θέλω να σκοτωθεί κανείς, φύγετε μακριά, φύγετε, αφήστε με". Μα οι φαντάροι απτόητοι στενεύουν τον κύκλο. Εκείνος αγριεύει περισσότερο. Λυσσομανά. "Φύγετε γρήγορα", τους κραυγάζει… Γυρίζει πάλι, τους κοιτάζει μια, τα μάτια εκπέμπουν φλόγες, κάνει γρήγορη μεταβολή, πετά τη χειροβομβίδα με δύναμη μακριά προς τα πίσω, πέρα μακριά, όσο πιο μακριά μπορούσε από τους φαντάρους. Ύστερα ξεσπά σε λυγμούς και μαζί με τον κρότο της χειροβομβίδας που έντρομοι την είδαν οι φαντάροι να σκάζει ακούγεται η φωνή του, Αναστάση… Αναστάση..., και κάθεται κάτω ξεπνευμένος από την κούραση... παραδίνεται*».

Όμως ακόμη και με αυτές τις συνθήκες ο Μπίλλυ Καμπίλη κρατιέται από την ελπίδα μιας συνάντησης με τον γιο του. Τώρα η φυλακή είναι κόλαση, δεν είναι σπίτι. Κι όσο η επιχειρηματολογία του ξανοίγεται και επικαλείται τους θεσμούς, τι ειρωνεία, αλήθεια, ώς και τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας αναφέρει, τόσο το σινάφι του «κωφεύει». «*Στυμμένη λεμονόκουπα ο Μπίλλυ Καμπίλη!*» Η κορύφωση μάλιστα της απελπισίας του διαβαθμίζεται στις απανωτές διαψεύσεις των προσδοκιών του. Η συνάντηση με τον Αναστάση στη φυλακή είναι μια νέα τυραννία. Ο διάλογος ανάμεσά τους καταδίκη: «"*Να γράψεις στους φίλους σου. Τόσοι και τόσοι φάγανε ψωμί από τα χέρια σου. Εκτός από μένα και τη μάνα, όλοι οι άλλοι φάγανε. Φά-*

γανε δηλαδή το δικό μας ψωμί. Την περιουσία της μάνας! Τώρα τους χρειάζομαι κι εγώ. Πρέπει να μου βρουν χρήμα. Θέλω χρήμα και το θέλω τώρα! Είναι ανάγκη, τ' ακούς;" Εκείνος επανέλαβε το ίδιο αργό κούνημα της κεφαλής. "Τότε πες τους να μου δώσουν πράμα. Πολύ πράμα. Θέλω χοντρή δουλειά. Δεν μπορεί, απ' αυτό θα 'χουνε μπόλικο"».

Οι αντιστάσεις του Μπίλλυ Καμπίλη, πολύ αδύναμες πια, καταλήγουν σε μια μετάνοια ενοχική· και είναι ανίκανος να σταματήσει πλέον τον κατήφορο του γιου του: «*Κι εκεί, ο πατέρας άνοιξε διάπλατα τα μάτια, τέντωσε τον λαιμό κι έβγαλε μέσα απ' τα σπλάχνα του μια απελπισμένη, σπαραξικάρδια κραυγή, έτσι ακριβώς όπως τότε που τον συνέλαβε η ελληνική περίπολος στα σύνορα: "Αναστάση... Αναστάση... όχι, δεν σου χρειάζεται, μηηη!" Ανυποχώρητος εκείνος, του απαντά: "Μου χρειάζεται, δεν μου χρειάζεται, δώσε παραγγελιά. Θα μου βρεις... αλλιώς φεύγω. Πάω απέναντι. Περπατώ στον δρόμο σου"*».

Με πόση άνεση ο Μπίλλυ Καμπίλη ανέπτυσσε στον συγγραφέα τη θεωρία του για τα ναρκωτικά που φέρνανε λεφτά στον φτωχό και απόλαυση στα «*μαστούρια*»! Τώρα «πληρώνει τα κρίματά του», που θα 'λεγε και ο Σεφέρης, μετανιωμένος: δεν έχουν ωφέλεια τα ναρκωτικά... Σ' αυτό το διήγημα, όπως και στη νουβέλα «Οι Αγνοούμενοι», ένας πατέρας αναζητά τον αγνοούμενο γιο του, χαμένο σ' έναν διαφορετικό πόλεμο. Τα γράμματα του Μπίλλυ Καμπίλη, όπως και του Φρίξου, δεν φέρνουν απάντηση, τα διαβήματα είναι ατελέσφορα, η λανθάνουσα αφέλεια ίσως λοιδορηθεί κιόλας… Και τις δύο περιπτώσεις τις διακρίνει, λοιπόν, το τραγικό στοιχείο. Χειρότερη όμως είναι αυτή του Μπίλλυ Καμπίλη, που, αλήθεια, ποιους εκλιπαρεί για χρηματική υποστήριξη στον γιο του;

Και, μάλιστα, χωρίς το «πράμα»: «*Ο Αναστάσης δεν φάνηκε, δεν ακούστηκε, κανένα νέο, τίποτε για κείνον. Κι ο Μπίλλυ Καμπίλη έσβηνε κάθε μέρα. Έγραφε παντού, ρωτούσε παντού: "Αναστάση τον λέγανε τον γιο μου, τον είδε κανείς; Τον άκουσε κανείς; Ρωτήστε, μάθετε, πείτε μου. Κι ακούστε, αν σας ζητήσει λεφτά δώστε του, όσα θέλει, εγώ μπαίνω εγγυητής. Αν σας ζητήσει* πράμα, *μην του δώσετε ούτε γραμμάριο"*». Μοιάζει αυτό το «πράμα» να ταλαιπωρεί τη συνείδηση του ήρωα, όπως εκείνο το «χρέος» σε διηγήματα του Παπαδιαμάντη, που συντελεί στην ψυχική διάλυση του ήρωα. Γι' αυτό και το τέλος του κρίνεται «*μεταξύ θείας και ανθρώπινης δικαιοσύνης*», που αμφισβητεί τον «κακό» λόγο, τη «μονολογική» αλήθεια, και εισάγει τη φιλάνθρωπη κατανόηση του άλλου. Έφυγε, κυνηγώντας να «πιάσει την καλή» και, θα προσθέταμε, το «προικιό» του.

Δεν είναι της ώρας, αλλά ο συγγραφέας κερδίζει τον αναγνώστη και με τους τρόπους με τους οποίους αποδίδει την ιστορία: α) η απόσταση ασφαλείας που κρατά από τον ήρωά του ο συγγραφέας, μας δίνει τη δυνατότητα να τον κρίνουμε, να παρακολουθήσουμε και να δικαιολογήσουμε τις ανατροπές. Η ίδια η πλοκή αποδεικνύει ότι το «νταραβέρι», το παιχνίδι ανάμεσα στην ελευθερία και στη φυλακή, ανάμεσα στη ζωή και στον θάνατο μόνο στην άβυσσο καταλήγει. β) Η μίμηση μιας κοινωνιολέκτου που η καλλιέργειά της την ανάγει σε λογοτεχνική γλώσσα, απολαυστική στα ακούσματά της. Τα ασύνδετα σχήματα, οι διάλογοι, ο ελεύθερος πλάγιος λόγος, που αντικατοπτρίζει τη διείσδυση του ήρωα στο μυαλό και στο ύφος του συγγραφέα, συντελούν σε μια σπάνια αίσθηση ενότητας.

4.3. ΑΘΛΟΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΣΕ ΚΟΡΥΦΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΛΟΚΗΣ

Στα υπόλοιπα διηγήματα είναι κοινή η αμφίδρομη σχέση οικογένειας και γυναίκας στις τοπικές κοινωνίες και η ηθική ποιότητα που αποκτούν οι οικογενειακοί δεσμοί. Στο «Μεγάλο ταξίδι» προβάλλεται η σχέση πατέρα και κόρης, στη «Μεταμόσχευση» κυριαρχεί η έγνοια του αδελφού για τη θεραπεία της αδελφής του Τασούλας και στο διήγημα «Σαν παραμύθι» η επιμονή της αδελφής να θεωρεί ζωντανό τον επί δεκαετίες μετά τη Γερμανική Κατοχή αγνοούμενο αδελφό της.

Η Ισμήνη στο διήγημα «Το μεγάλο ταξίδι», με μοναδικό σύντροφο τον σκύλο της Max, όπως και άλλες φορές, βυθίζεται μια χειμωνιάτικη νύχτα σε αναμνήσεις που προέρχονται από τρεις απομακρυσμένες μεταξύ τους χρονικές περιόδους της ζωής της: α) την παιδική ηλικία, β) τα χρόνια της προσβολής και της θεραπείας της από τον καρκίνο της μήτρας και γ) το διάστημα κατά το οποίο η αρρώστια του πατέρα της σημαίνει και την απώλειά του. Μολονότι περιέχονται σ' αυτές υπαρξιακά βιώματα, των οποίων την αυθεντικότητα αναδεικνύει ο εσωτερικός μονόλογος της ηρωίδας, ο συγγραφέας προτιμά τον τριτοπρόσωπο αφηγητή που περνά την περιγραφή των σκηνών σε ελεύθερο πλάγιο λόγο. Είναι σαν να φιλτράρεται με τον τρόπο αυτό ο λόγος της Ισμήνης και να τον διαβαθμίζει σε ιστορία διαμόρφωσης, ενηλικίωσης και ωρίμανσης.

Σκηνές ή επεισόδια από την παιδική ηλικία δένονται συνειρμικά στο διήγημα με αντίστοιχες από την περίοδο της δοκιμασίας της υγείας της. Πατέρας και γιος την κρατούν στη ζωή με την αγάπη τους. Η ηρωίδα επιμένει σε λεπτομέρειες των κινήσεων των χεριών στις οποίες μεταβαίνει η υποστηρι-

κτική ενέργεια της αγάπης που την εμψυχώνει. Στις παιδικές αναμνήσεις δεσπόζει η φυσιογνωμία του πατέρα. Αυστηρός, χωρίς ιδιαίτερες επαφές και παιχνίδια με τα παιδιά του· αυστηρός και ανέκφραστος. Η Ισμήνη ανακαλεί όμως το επεισόδιο από μια επίσκεψη στο κατάστημα του πατέρα της που καταργεί την απόσταση ανάμεσά τους. Τι έχει συμβεί; Δεν γίνονται πατρικές επιπλήξεις για τον αφελή μικροκαταναλωτισμό της μικρούλας· τουναντίον εκδηλώνεται η συγκρατημένη τρυφερότητα που έκτοτε μεταβάλλεται σε υποστηρικτική δύναμη: «*Θυμάται όμως εκείνο το κράτημα.* […] *Και η Ισμήνη αισθανόταν πως αυτό το βαθύτατο αίσθημα που διαπερνούσε την ίδια, αυτό το ίδιο αίσθημα θα πρέπει να διαπερνούσε και τον πατέρα. Γι' αυτό, το κράτημα τούτο ήταν μοναδικό. Το πιο έντονο και το πιο στέρεο κράτημα που ένιωσε ποτέ στη ζωή της η Ισμήνη*».

Από τη δοκιμασία της υγείας της αναδύεται η καταπραϋντική σκηνή όπου ο γιος της θωπεύει το τραύμα της χειρουργικής επέμβασης «*εκεί ακριβώς απ' όπου ρέει η ζωή*»: «*Ο μικρός άπλωσε τα χέρια του, αγκάλιασε κι εκείνος τη μαμά κι ακούμπησε ελαφρά το κεφάλι του στην κοιλίτσα της, προσεκτικά να μην την πονέσει*». Θα υποστηρίζαμε ότι αυτές οι δύο αναμνήσεις μεταλλάσσονται σε κληρονομιά που συνοδεύει την ηρωίδα στις κακοτοπιές της ζωής: «*Είναι τότε που η Ισμήνη μέτρησε το δεύτερο πιο γνήσιο κράτημα της ζωής της. Και αυτά τα δύο, το σταθερό κράτημα του πατέρα και το τρυφερό αγκάλιασμα του γιου, είναι οι πιο ευλογημένες στιγμές της ζωής της*».

Ανάμεσα σ' αυτά τα εξ αίματος ηθικά και ψυχικά στηρίγματα, που ενισχύουν το σθένος στο δοκιμαζόμενο άτομο υψώ-

νεται ο θαυματουργός Εσταυρωμένος που «θεραπεύει» την Ισμήνη. Η πίστη σώζει. Τώρα χρέος της είναι να εντάξει αυτές τις δυνάμεις σε μια ενότητα-αρωγό στον αγώνα της να διεκδικήσει τον αξιοπρεπή θάνατο του πατέρα της στο σπίτι του. Η συντροφιά της κόρης συνοδεύεται από το μεγάλο ταξίδι των αφηγήσεων που δένουν την ιστορία της ζωής! Αυτή η παραμυθιακή «συνοδεία», όταν ο πατέρας περνά στην άλλη «όχθη», συνιστά άθλο για την Ισμήνη· άθλο επιβραβευμένο στα συναπαντήματά του με το ευχαριστήριο γράμμα που μεταφέρει ο Ερμής στο όνειρό της! Κι είναι τα διαβάσματα της Ισμήνης πότε από τη μυθολογία και πότε από την Αγία Γραφή που έχουν δημιουργήσει αυτή την αξιοθαύμαστη ευρυχωρία ώστε να μην υπάρχουν συγκρούσεις ανάμεσα στις θρησκείες.

Στο διήγημα «Σαν παραμύθι», η Αρετή ωριμάζει μέσα σε δύσκολες οικογενειακές συνθήκες, γίνεται η μητέρα για τα μικρότερα αδέλφια της όταν πεθαίνει η μητέρα της, είναι έξυπνη, προσαρμοσμένη σχεδόν ολομόναχη στις απαιτήσεις της ορεσίβιας κοινωνίας. Με τον μεγάλο της αδελφό, τον Γιάννη, μοιραζόταν όλα τα οικογενειακά βάρη, ενώ ο ισχυρός αδελφικός τους δεσμός έβρισκε το αποκορύφωμά του στο σφουγγάτο που έφτιαχνε για τον αδελφό της και μόνο η Αρετή· από την ημέρα που ο Γιάννης εξαφανίζεται μέσα στη Γερμανική Κατοχή και επί δεκαετίες η ηρωίδα αρνείται να αποδεχθεί την πραγματικότητα. Στο διήγημα θα ήταν άθλος να ξεπεράσει αυτή την αφελή εντύπωση που γίνεται έμμονη ιδέα όσο περνούν τα χρόνια. Η ίδια δεν τα καταφέρνει μόνη της. Την επηρεάζει όμως σταδιακά η γιαγιά της να μετακινηθεί από τις εμμονές της. Την ανατροπή και την προσγείωση στη φυσική εξέλιξη της ζωής φέρνουν ο έρωτας και ο θάνατος αντάμα.

4.4. «Η ΜΕΤΑΜΟΣΧΕΥΣΗ»: Ο ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΣ ΜΟΝΟΛΟΓΟΣ ΣΤΗΝ ΚΟΡΥΦΩΣΗ ΤΗΣ ΠΛΟΚΗΣ

Τόσο οι προσδοκίες του Ιορδάνη στο διήγημα «Η μεταμόσχευση» όσο και η υποβολή της Τασούλας στην περιπέτεια των χειρουργείων για να βελτιωθεί το αισθητήριο της ακοής προσλαμβάνουν στην πλοκή το νόημα της θυσίας. Και αναρωτιέται ο αναγνώστης, σαν alter ego της Τασούλας, αν όλοι αυτοί που θέλουν να την κάνουν να ακούσει, ακόμη και ο Εσταυρωμένος, δεν είναι συμπαίκτες σ' ένα παιχνίδι με οδυνηρό αποτέλεσμα! Γιατί η Τασούλα τελικά γίνεται το θύμα της παντοδύναμης Ιατρικής που δεν είχε προβλέψει την εκπαίδευσή της σ' ένα στάδιο προσαρμογής. Αγριεύει, θυμώνει με όλους, ακόμη και με τον ίδιο της τον αδελφό. Στο σημείο αυτό, μιλάει από μέσα της με οργή, με ύφος αγανακτισμένου και με λόγο πληρέστατο από καταδικαστικά νοήματα. Στην κορύφωση της πλοκής πρώτος αναβαθμός της επαναστατικότητάς της η κλιμάκωση των αποριών της σε έναν νευρώδη μικροπερίοδο εσωτερικό μονόλογο: «*Για στάσου, σαν πολύ δεν μου πήραν τον αέρα τούτοι οι λευκοντυμένοι* βασανιστές; […] Και *ποιοι είναι αυτοί; Κι από πού κι ώς πού εγώ είμαι υποχρεωμένη να κάνω όλα αυτά που μου λένε; Γιατί να ξαπλώνω όποτε θέλουν, να σηκώνομαι όποτε θέλουν; Γιατί να τους αφήνω να ψάχνουν το κεφάλι μου και να ψηλαφούν το αυτί μου; Έλεος! Και γιατί να πειθαρχώ στις εντολές τους; Είναι ανάγκη να καταπίνω τα χάπια και τις κάψουλες που μου δίνουν; Και γιατί μου φόρεσαν αυτή την ανόητη σκούφια στο κεφάλι; Κι ο Ιορδάνης γιατί τα δέχεται; Ξέρω, θέλει το καλό μου, αλλά εγώ μια χαρά ήμουν στο χωριό δίχως όλα αυτά. Δεν*

μου έλειπε τίποτε. Γιατί με έφεραν εδώ; Δεν μπορώ να βρω κανένα νόημα σε όλα αυτά. Πρέπει να δω μόνη μου τι πρέπει να κάνω».

Ο δεύτερος αναβαθμός της κορύφωσης απεικονίζεται στη σκηνή όπου η Τασούλα με λυμένους τους επιδέσμους τρέχει να ξεφύγει από γιατρούς και νοσηλεύτριες: «*Στην επόμενη στροφή ο γιατρός, χωρίς να το καταλάβει, πάτησε τον επίδεσμο κι εκείνος απλώθηκε στο πάτωμα σαν τεράστιο φίδι. Και την ίδια στιγμή, η Τασούλα άφησε μια συνταρακτική κραυγή τρόμου. Ήταν από τις κραυγές που ακούγονται μόνο σε στιγμές έντονου τρόμου. Και ο τρόμος είχε κατακυριεύσει την Τασούλα σε όλη την ύπαρξή της. Κάτι αλλόκοτο ηχούσε στ' αυτιά της. Κάτι άγνωστο, πρωτόγνωρο. Τι ήταν τούτο; Ποτέ άλλοτε δεν είχε νιώσει κάτι παρόμοιο. Αγρίεψε ακόμη περισσότερο. Αυτοί οι αλλόκοτοι ήχοι, οι πρωτόγνωροι, που την πολιορκούσαν, αισθάνθηκε πως ήταν μέσα στο κεφάλι της, πως έβγαιναν μέσα από τ' αυτιά της. Έτρεχε ακόμη πιο αγριεμένη. Ξέφευγε σαν αίλουρος στους διαδρόμους και τις στροφές. Μια πόρτα βρέθηκε ανοιχτή. Χωρίς άλλη σκέψη τρύπωσε μέσα αλαφιασμένη και την έκλεισε με δύναμη. Ο δυνατός κρότος της πόρτας την τρόμαξε σύγκορμα. Τι δαιμονικό πράγμα ήταν αυτό, ποτέ άλλοτε δεν είχε ακούσει κάτι τέτοιο*».

Ο τρίτος αναβαθμός μοιάζει με ένα είδος αυτοχειρίας στην οποία καταφεύγει, νομίζοντας ότι θα σωθεί από τους εκκωφαντικούς θορύβους που αντιχτυπούν στο κεφάλι της: «*Έπιασε το αυτί της, με μανία. Εδώ έβλεπε τους κινδύνους και τις απειλές. Το έσφιξε δυνατά και το στρούφιξε άγρια, μακάρι να μπορούσε να το δαγκώσει, να το κόψει. Εδώ κρύβεται το μυστικό της συμφοράς. Την ίδια στιγμή, το μάτι της πήρε μια λεπτή λί-*

μα στον καθρέπτη του νιπτήρα. Άπλωσε το χέρι και την έπιασε. Την έμπηξε στο αυτί της δυνατά και την έσπρωξε βίαια. Την έσπρωξε ξανά και ξανά. Πόνος φριχτός, μα ας πονούσε». Όπως ο Οιδίποδας έβγαλε τα μάτια του για να μη βλέπει, έτσι και η Τασούλα προσπάθησε να κόψει το αυτί της για να μην ακούει· με τη διαφορά ότι τον Οιδίποδα τον βάραιναν τόσες αμαρτίες, ενώ η αθωότητα της Τασούλας αναζητά «εκκωφαντικά» τη δικαίωσή της! Είναι το άδικο που προσπαθούν να διώξουν μακριά από τους ανθρώπους οι κορυφώσεις της πλοκής, και να φέρουν την κάθαρση και τη δικαιοσύνη. Από αυτή την άποψη, τα πεζογραφήματα του Γιάννη Πυργιωτάκη εκπαιδεύουν τον αναγνώστη τους σε μια παιδεία που γρηγορεί και προλαμβάνει τις τραγικές δοκιμασίες των απλών ανθρώπων.